050022		DİA

EBHERÎ, Esîrüddin

Madde Yayınlandıktan Sonra Gelen Doküman **21.08.2017**

Seybold, C. F.
Al-Abhari's (d. 663 = 1265) Isagugi und al-Fanari's (d. 834 = 1431) Kommentar dazu: Bemerkungen zu Gothanus 1178 und Enzyklopädie des Islam I, 74a .-- 1919 ISSN: 0021-1818 : Der Islam, vol. 9 pp. 112-115, (1919)

Philosophy; Abhari, Athir al-Din Mufaddal b. Umar al-; Fanari, Muhammad b. Hamzah al-; Fenari, Shems al-Din Mehmed

The Muslim World, c. 107, s. 3 , 2017 Hortford. s. 432-481

Eternity and Origination in the Works of Sayf al-Dīn al-Āmidī and Athīr al-Dīn al-Abharī: Two Discussions from the Seventh/Thirteenth Century

Andreas Lammer[1]
(LMU Munich)

Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi
D319
- Amidi, Seyfeddin (011650)
- Ebheri, Esirüddin (050022)
MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN
17 Ocak 2018

Whether the world has been existent for all eternity or was originated at one moment is a common question addressed in post-classical works within Islamic philosophy and theology. To be sure, the question is never so much *whether* God has created the world, for it is universally agreed that the world, indeed, receives its existence from God. It is also not about *how* God has created the world, for irrespective of whether the world is eternal or originated, there seem to be numerous ways to describe the mode of God's creation or to inquire into His relation to each particular entity within the world as opposed to the world as a whole. The question is rather *why* or *on what grounds* God has created the world, so that any examination of the world's creation needs to separate the *whether*-question from the *why*-question, and that latter from the *how*-question – and it will be the second, the *why* or *on what grounds*-question, which is the subject of this article, because it is this question which determines whether the world existed for all eternity (*qidam*) or is the result of an origination (*ḥudūth*).

Of course, each of the two alternative outcomes of the *why* or *on what grounds*-question rests on a specific conception of God's divine being and His relation to the world. One way to frame the discussion is to realise that everyone involved agrees that the world is, in fact, "created" (*makhlūq*), there being disagreement merely on what this notion means. Those who advocate the eternity of the world often argue that *makhlūq* means to be "possible" (*mumkin*) in itself and to require a "necessitating" (*mūjib*) principle or cause. God, then, is identified as that necessitating cause. However, since God has always been existent as a powerful, benevolent, perfect, and perfectly capable agent, He must also always have been active so as to always have been creating the world necessarily. If the world were created at a specific moment, God's creative act would likewise begin with that moment, which implies that He has been inactive and idle before. This, in turn, would in one way or another entail some form of incapacity, imperfection, malevolence (or less benevolence) in God, would undermine God's unity and uniqueness, or would make him subject to change, and so on. In short, the world was created by God *on the grounds of* the necessities of His divine nature: God is such that He could not have not created the world. Thus, given God's eternal character as a perfect and benevolent Creator, the world is necessarily His eternal effect.

In contrast, those defending the world's origination argue that to be "created" (*makhlūq*) means that "existence" (*wujūd*) was preceded by "non-existence" (*ʿadam*), so that what is required for the world to come-to-be is a cause "bestowing existence" (*mūjid*) upon the world. If the world's existence was preceded by non-existence, then there was a moment before which its non-existence prevailed and after which it was existent. This moment separating the two phases was specifically chosen by God, because God, besides being powerful, benevolent, perfect, and perfectly capable, is also a willing and wise agent who *wished* to create the world. Moreover, God Himself, being the world's cause, preceded the world such that it used to be the case that "God was but the world was not," whereas now "God is and the world is, too." On this view, the world was created by God, not only because He can do it, but because He wanted and deliberately decided to do so. He selected the first moment of the world's existence for a reason and created exactly the world He wished to create *on the grounds of* His divine will and His unconditioned knowledge, wisdom, and power.

One remarkable statement which nicely brings out the stark contrast between the two rival positions was made by the sixth/twelfth century Muʿtazilī theologian Rukn al-Dīn b. al-Malāḥimī al-Khwārazmī (d. 536/1141). He asserted in his *Tuḥfat al-mutakallimīn* that the debate about eternity and origination is a clash of two opposing conceptions of God and His relation to the world: While the *falāsifa* believe that God is a "necessitating cause" (*ʿilla mūjiba*) and "the cause of causes" (*ʿillat al-ʿilal*), the *muslimūn* believe that He is "powerful and freely choosing, bringing His acts into existence in accordance with the motives of wisdom" (*qādir mukhtār yūjidu afʿāla-hu bi-ḥasab dawāʿī l-ḥikma*), such that whatever He brought into existence could possibly also not have been brought into existence.[2]

In the following, I shall provide a first exploration of this debate in the works of two important figures who were active one century after Ibn al-Malāḥimī. Their names are Sayf al-Dīn al-Āmidī (d. 631/1233) and Athīr al-Dīn al-Abharī (d. 663/1264). Both provide

[1] I would like to express my gratitude to Frank Griffel for organising the conference for whose occasion I devoted my attention to the question of eternity and origination in the works of Sayf al-Dīn al-Āmidī and Athīr al-Dīn al-Abharī as well as to the participants of the conference for their comments. Further thanks go to my colleagues at the Munich School of Ancient Philosophy for their remarks on earlier drafts of the article, in particular to Peter Adamson and Fedor Benevich. I also wish to thank the German Research Foundation (DFG) for funding this research.

[2] Rukn al-Dīn b. al-Malāḥimī al-Khwārazmī, *Tuḥfat al-Mutakallimīn fī l-radd ʿalā l-falāsifa*, ed. H. Ansari & W. Madelung (Tehran: Iranian Institute of Philosophy & Institute of Islamic Studies of the Free University of Berlin, 2008), 3, 9.2f.

© 2017 Hartford Seminary.
DOI: 10.1111/muwo.12209

© 2017 Hartford Seminary.

Ebheri Esirüddin
050022
D4248
Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi İslam Araştırmaları Merkezi

بررسی مقدماتی رسالهٔ *اصلاح اصول اقلیدس* اثیرالدین ابهری

ایرینا لوتر[۱]
ترجمهٔ پروین منزوی[۲]

گرگ د یونگ پژوهشگر سرشناسِ ترجمه‌های عربی اصول اقلیدس، سدهٔ۱۳م (۷ه) را در تاریخ علوم دورهٔ اسلامی، سدهٔ «مطالعه و تحقیق» در علوم دقیق نامیده و به پیدایش سه تحریر از اصول اقلیدس به‌وسیلهٔ محی‌الدین مغربی، نصیرالدین طوسی و طوسی مستعار[۳]، اشاره کرده است[۴]. تحریرهایی، که به‌گونه‌ای تصحیح ترجمه‌های کهن‌تر متن‌های علمی عمدتاً از دانشمندان یونان باستان است و تدوین‌کنندگان آن‌ها علاوه بر بهبود عرضهٔ مطالب، گاهی دستورها و روش‌های اثبات را جابجا و اشکالات متن را برطرف می‌کردند. به گفتهٔ د یونگ شیوه‌های تحریر آثار علمی (تصحیح، تکمیل، تشریح و تلخیص) محدود نیست و بسته به مورد تغییر می‌کند. ازاین‌رو به این فهرست تحریرها می‌توان رسالهٔ اصلاح اصول اقلیدس (اصلاح الکتاب الاسطقسات) اثر فیلسوف بزرگ، عالِم منطق و ستاره‌شناس اثیرالدین ابهری (ح ۶۰۰-۶۶۳ق)[۵] را افزود که سیزده مقالهٔ اصول را تصحیح کرده است. این رساله به سبب ارجاع‌هایی که در رسالهٔ هندسی اشکال التأسیس از شمس‌الدین سمرقندی (ح ۶۵۰-۷۰۰ق) و شرح قاضی‌زادهٔ رومی (ح ۷۶۶-۸۴۰ق) بر آن هست، شناخته شده بود ولی پیش از این [مستقلاً] بررسی نشده است. اثبات ابهری برای اصل موضوع پنجم اقلیدس به نقل قاضی‌زادهٔ رومی در پژوهش‌های حامد دیلگن و ب. آ. روزنفلد آمده است[۶].

۱. پژوهشگر ارشد مؤسسهٔ تاریخ علم و فناوری فرهنگستان علوم روسیه (مسکو)، bastet_13@list.ru. گزیدهٔ کارنامهٔ علمی او در پایان این مقاله آمده است.

۲. mamanp22@gmail.com

۳. منظور، مؤلف ناشناختهٔ تحریری عربی از اصول اقلیدس است که با انتساب نادرست به نصیرالدین طوسی در سال ۱۵۹۴م در رم چاپ شده است.

4. De Young G. “Further adventures of the Rome 1594 Arabic redaction of Euclid’s *Elements*”, *Archive for History of Exact Sciences*, 2012, vol. 66, p. 265-294.

۵. برای اطلاع بیشتر از زندگی و آثار اثیرالدین ابهری که هفتصد و پنجاه سال پیش درگذشت نگاه کنید به: ابوالقاسم قربانی، زندگینامهٔ ریاضیدانان دورهٔ اسلامی، ۱۳۷۵، ص ۱۲۱-۱۲۲.-م

6.Dilgan H., “Démonstration du V postulate d’Eclide par Shams-ed Din al-Samarqandī”, *Revue d’histoire des sciences et de leurs applications*, no. 13, 1960, pp. 265-294.

140 - 161

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN
02 Temmuz 2018

رسالهٔ دست‌نوشتهٔ دوبلین

در این مقاله برخی از نخستین نتیجه‌های بررسی رسالهٔ اصلاح اصول اقلیدس ابهری را از نسخهٔ دست‌نوشتهٔ کتابخانهٔ چستربیتی دوبلین به شمارهٔ CBL, Ar 3424 عرضه می‌کنم.

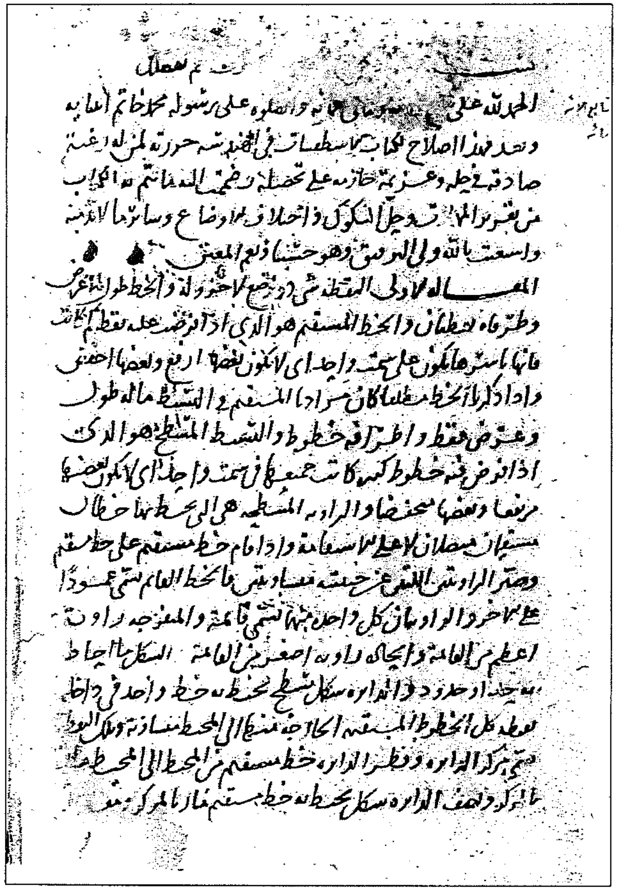

صفحهٔ آغاز دست‌نوشتهٔ دوبلین رسالهٔ اصلاح اصول اقلیدس

نسخهٔ دست‌نوشتهٔ کتابخانهٔ سپهسالار تهران به شمارهٔ ۵۴۰ که در برخی فهرست‌ها، دست‌نوشتهٔ این اثر معرفی شده، در واقع نسخه‌ای از تحریر اصول طوسی مستعار است که در ۱۵۹۴م در رم چاپ شده است[۱]. د یونگ نیز با بررسی تحریر اصول طوسی مستعار (دیونگ، ص۲۸۱_۲۸۲) به این خطا توجه کرد. این برداشت نادرست دربارهٔ نسخهٔ کتابخانهٔ سپهسالار از آنجا ریشه گرفته، که بر برگِ نخستین این

۱. تصویر این نسخه را به لطف محمد باقری دریافت کردم.

آینهٔ میراث، دورهٔ جدید، سال ششم، شمارهٔ چهارم، ۱۳۸۷ تهران. ص ۲۸۹-۳۰۲

۵۳. لغت‌نامه دهخدا، ذیل واژهٔ جنید با نقل از مآخذی چون روضات الجنات، تاریخ ابن خلکان.
۵۴. تذکره، ص ۱۴۳.
۵۵. همان، ص ۱۴۴.
۵۶. همان، ص ۱۴۰.
۵۷. همان، ص ۶۹.
۵۸. همان، ص ۱۲۸.
۵۹. کسروی، ص ۱۶.
۶۰. تذکره منظوم (نسخهٔ خطی)، برگ ۲۴۱.
۶۱. همان، برگ ۲۵۰.
۶۲. ر.ک: همان، برگ‌های ۵۰ ـ ۲۴۱.
۶۳. همان، برگ ۲۵۱.

منابع

ابوسعید ابی‌الخیر، اسرارالتوحید فی مقامات الشیخ ابی سعید، تصحیح شفیعی کدکنی، آگاه، تهران، ۱۳۶۶.

اقتداری، احمد، «لارستان کهن»، فرهنگ ایران زمین، تهران، ۱۳۴۷.

برگرفته از پایگاه اینترنتی www.khonj.org

تذکره اساس (الف)، ص ۵۴ (شماره صفحات مربوط به متن تصحیح شده تذکره است که اکنون به شکل پایان‌نامه می‌باشد که در مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز توسط نگارنده در فروردین ماه ۱۳۸۵ دفاع شده است. مراد از «تذکره» در سایر ارجاعات بعدی همین مرجع است.)

تذکره، ص ۸۹ (برای ترجمهٔ فارسی بیت، به تعلیقات پایان‌نامه مذکور مراجعه شود.)

تذکره منظوم (نسخهٔ خطی)، برگ ۳۲.

کسروی، احمد، صوفیگری، کتابخانه گوتنبرگ، تهران، ۱۳۳۷.

لغت‌نامه دهخدا، ذیل واژه جنید با نقل از مآخذی چون روضات الجنات، تاریخ ابن خلکان، ریحانة الادب.

عزالدین محمود کاشانی، مقدّمه مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه، به تصحیح استاد جلال‌الدین همایی، تهران، ۱۳۳۳.

معصوم علی شاه نائب الصدر شیرازی، طرائق الحقایق، چاپ محمّدجعفر محجوب، تهران، ۱۳۱۸، ج ۲.

ملحقات، قسمت شماره: ۱۹ (در پایان نامه مزبور است.)

نیکلسون، پیدایش و سیر تصوف، ترجمهٔ محمّدباقر معین، توس، تهران، ۱۳۵۷.

وثوقی، محمّدباقر، خنج، گذرگاه باستانی لارستان، نشر خرّم، ۱۳۷۴.

D3685
Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi
02 Kasım 2018
MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

د: ۸۵/۳/۱۷
پ: ۸۵/۸/۱۳

اثیرالدین ابهری صاحب کشف‌الحقایق

Ebheri Esirüddin
050022

محمود عباسی*

چکیده

اثیرالدین ابهری از علمای قرن هفتم هجری و دارای آثار و تألیفات فراوانی در حوزه‌های مختلف علوم به‌ویژه فلسفه است. آثار این حکیم مسلمان قرن‌ها در سایر سرزمین‌های اسلامی مورد توجّه و تدریس بوده و نکات بدیعی را در منطق و فلسفه پدید آورده است. در این نوشتار علاوه بر معرّفی ابهری به بخش الهیّات کتاب کشف الحقایق وی و نحوهٔ تصحیح آن خواهیم پرداخت.

کلیدواژه: اثیرالدین مفضل بن عمر ابهری، هانری کربن، کشف‌الحقایق، دیوان شعر، روش تصحیح.

اثیرالدین مفضل بن عمر ابهری از مشاهیر حکمای اسلام و از شاگردان بزرگ فخررازی است که در اَبهر زنجان متولد شده است. برخی وفات وی را سال ۶۶۰ ه.ق[1] و برخی دیگر ۶۶۳ ه.ق[2] و ابن اعبری سال ۶۶۱ ه.ق می‌داند. حاجی خلیفه در کتاب کشف‌الظنون در ذیل کتاب کشف‌الحقایق وفات او را ۶۶۳ ه.ق و در دنبالهٔ کتاب المغنی فی‌الجدل ۷۰۰ ه.ق ضبط نموده است ولی با توجّه به این که وفات وی در زمان هلاکوخان مغول بوده است، سال ۶۶۳ه.ق قول معتبرتری است. او به علّت فتنهٔ مغول به شام رفت و در خدمت محیی‌الدین محمّد بن سعید بن ندی (متوفّای ۶۵۱ ه.ق) در دمشق زیست. سپس به بلاد روم (آسیای صغیر) رفته از محضر کمال الدین یونس موصلی فقیه و ریاضیدان و منطقی (متوفّای ۶۳۹ ه.ق) در موصل و اربل با وجود

*. کارشناس ارشد فلسفه اسلامی و مدرس دانشگاه علمی کاربردی زنجان.
Email: mahmood_abba30@yahoo.com

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN
Ebheri, Esiruddin
050022
01 Mayıs 2019

ابهری، اثیرالدین

مُفَضَّل بن عمر بن مفضل، فیلسوف، منطقی، منجم، و ریاضی‌دان قرون ششم و هفتم هجری قمری است.

از سال ولادت او آگاهی نداریم و از جزئیات زندگی او نیز اطلاع چندانی در دست نیست. وی را از اهالی ابهر، شهری میان زنجان و قزوین، دانسته‌اند. برخی از متأخران از او با عنوان «ابهری سمرقندی» یاد کرده‌اند که علت آن مشخص نیست (بغدادی، ج ۲، ص ۴۹۶؛ صفا، ج ۳، بخش ۱، ص ۲۴۷).

امام فخررازی از استادان ابهری بود که مجالس درس وی در نواحی خوارزم، به‌ویژه هرات، برگزار می‌شد، و ابهری برای شرکت در مجالس درس او احتمالاً به خراسان سفر کرده است (ابن عبری، ص ۲۵۴). استاد دیگر وی کمال‌الدین ابوالفتح موسی بن یونس موصلی (متوفی ۶۳۹ق) بود که اثیرالدین ریاضیات و نجوم را در موصل نزد او آموخت (دائرةالمعارف بزرگ، ذیل «اثیرالدین ابهری»).

پس از حملهٔ مغول، ابهری مجبور شد برای یافتن محلی امن و آرام سفر کند. نخست به شام رفت و مدتی در اربل و دمشق اقامت گزید. در دمشق مدتی از محضر محیی‌الدین محمد بن محمد بن سعید بن ندی (متوفی ۶۵۱ق) بهره برد. سپس به بلاد روم (آسیای صغیر) رفت و همان‌جا ماندگار شد و از آن پس به تدریس و تألیف پرداخت (ابن خلکان، ج ۵، ص ۳۱۳).

ابهری با نصیرالدین طوسی، دانشمند هم‌روزگار خود، در زمینهٔ مسائل علمی و فلسفی مکاتبه داشت. برخی بر این باورند که وی در رصدخانهٔ مراغه نیز فعالیت می‌کرده است، ولی مدارک قطعی در این‌باره در دست نیست.

کاتبی قزوینی، ریاضی‌دان و صاحب‌نظر در هیئت و نجوم و ساختن آلات رصدی، از شاگردان ابهری است. برخی از دیگر شاگردان او عبارت‌اند از عمادالدین زکریا بن محمود قزوینی، مؤلف کتاب‌های آثارالبلاد و عجایب‌المخلوقات؛ ابن خلکان و جمال‌الدین احمد بن عیسی قزوینی (دائرةالمعارف بزرگ، همان جا).

ابهری شعر نیز می‌سروده و به‌گفتهٔ اوحدی دیوانی در ۳ هزار بیت داشته است. دربارهٔ سال وفات او میان مؤلفان اختلاف است. برخی آن را ۶۶۰ق و برخی ۶۶۳ق دانسته‌اند. حاجی خلیفه از حدود ۷۰۰ق سخن گفته که نادرست است.

ابهری، علاوه بر حکمت، در ریاضیات نیز استاد و در هندسه بی‌رقیب بود. ریاضی‌دانان معاصر وی و دانشمندان دوره‌های بعد آثار ریاضی او را مهم دانسته‌اند. او در رسالهٔ اصلاح اصول اقلیدس کوشیده است تا اصل پنجم اقلیدس، «اصل توازی»، را که در تاریخ ریاضیات جایگاه ویژه‌ای دارد اثبات کند.

این اصل چنین بیان می‌شود: هرگاه خطی دو خط دیگر را قطع کند، به‌طوری‌که دو زوایه به‌وجود آید که مجموع آنها از دو قائمه کمتر باشد، آن دو خط یکدیگر را در جهتی که آن دو زاویه به‌وجود آمده‌اند، قطع خواهند کرد (اقبال، ص ۵۰۴؛ قزوینی، ص ۴۶۳).

ابهری آثار فراوانی در منطق و فلسفه، ریاضیات و نجوم، و موضوعات دیگر دارد که بدین قرارند:

الف) منطق و فلسفه

۱. ایساغوجی، در منطق. این رساله شامل خلاصه‌ای از مباحث مهم منطق، همچون ایساغوجی، قول شارح، قضایا، تناقض، عکس، قیاس، و صناعات خمس است. شروح و حواشی متعددی بر این رساله نوشته شده است. ابوالفتح شیرازی در ۱۲۴۴ق این رساله را با نام مرآةالمنطق به فارسی ترجمه کرده که این ترجمه بارها در هند چاپ شده است. این اثر به لاتینی و انگلیسی نیز ترجمه و به‌ترتیب در رم (۱۶۲۵م) و پرینستون (۱۹۳۳) منتشر شده است (حاجی خلیفه، ج ۱، ص ۲۰۶-۲۰۸؛ بروکلمان، ج ۱، ص ۶۰۹).

۲. هدایةالحکمة، در منطق، طبیعی، و الهی. بر این

علی اکبر ولایتی ve dğr.; تقویم تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، (جلد اول، بخش دوم)، تهران: نتشارات امیر کبیر، ۱۳۹۲.
İSAM DN. 260934

An Anthology of Philosophy in Persia

VOLUME 4

From the School of Illumination to Philosophical Mysticism

SEYYED HOSSEIN NASR

and

MEHDI AMINRAZAVI

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi
Dem. No: 162739
Tas. No: 199.563 NAS.A

25 Ocak 2014

I.B.Tauris *Publishers*
LONDON • NEW YORK
in association with
The Institute of Ismaili Studies
LONDON
2012

4

Athīr al-Dīn Abharī and Amīr Ḥusayn Maybudī

Ebheri Esirüddin
050022

In the tradition of the history of Islamic philosophy in Persia as well as in India Athīr al-Dīn Abharī has become known primarily as the author of the *Kitāb Hidāyat al-ḥikmah* (The Book of Guidance for Philosophy) which is a text summarizing later *mashshā'ī* philosophy. Many commentaries were written on this text the most famous being those of Maybudī and Mullā Ṣadrā both of which became among the most important books of *mashshā'ī* philosophy taught to this day in traditional circles.

Athīr al-Dīn Mufaḍḍal ibn 'Umar Abharī was born in Abhar and was one of the most important students of Fakhr al-Dīn Rāzī. He also studied mathematics and astronomy with Kamāl al-Dīn Mawṣilī. He was a friend of Naṣir al-Dīn Ṭūsī with whom he exchanged letters. When the Mongol invasion occurred, he went to Damascus and then Anatolia where he taught for some time. He died in 663/1264 after having written a number of important works and having trained several famous figures among them the philosopher Dabīrān-i Kātibī and the scientist 'Imād al-Dīn Zakariyyā' Qazwīnī, the author of the famous *'Ajā'ib al-makhlūqāt* (Wonders of Creatures).

Abharī was not only a philosopher but also an outstanding mathematician and an accomplished poet. His works include several texts on logic, a response to the works of Ibn Sīnā and Bahmanyār, a number of treatises on astronomy and a treatise on the attempt to prove the fifth postulate of Euclid concerning parallel lines which is an important text in the history of mathematics. By far the most famous of his works is the *Hidāyat al-ḥikmah* which made his reputation as a major *mashshā'ī* philosopher following the revival of this school by Ṭūsī.

There are clear indications, however, that Abharī was also well versed in the teaching of Suhrawardī. Both Shahrazūrī and Ibn Kammūnah attest to this fact. Moreover, in two philosophical works of Abharī that have survived, *Muntaha'l-afkār fī ibānat al-asrār* (The Summit of Thoughts Concerning the Clarification of Mysteries) and *Kashf al-ḥaqā'iq fī taḥrīr al-daqā'iq* (The Discovery of Truth

Ebheri Esiruddin (050022)

AL-'ASQALANI, ABU 'L-HUSAYN AL-MALATI, *see* al-Malati

19 Temmuz 2016
MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

'ASSAR, Sayyid Muhammad Kazim (1302–96/1884–1975)

'Assar came from a distinguished Tehran family and was educated by his father in the religious sciences. He went on to acquire a sound secular education and moved to teach science, mathematics, and French in Tabriz. Here 'Assar came under the influence of Thaqat al-Islam Tabrizi, with whom he discussed MULLA SADRA. When Thaqat was killed, 'Assar went to Europe, and became fully aware of the sort of work that was being carried out there in philosophy, knowledge of which was rare in Iran at the time. On his return he spent time in Najaf and then Tehran, teaching at the Sipahsalar school both jurisprudence and philosophy, the latter mostly dealing with SABZIWARI and his *Sharh al-manzuma*. He also taught at Tehran University, where he was professor of Islamic philosophy. Although he had a good knowledge of Western thought, he did not use this in his discussion of Islamic philosophy, being more interested in taking a mystical approach to the main philosophical texts he considered. As a distinguished and energetic teacher he had a considerable influence on his many students, and played a role in making philosophy such a persistent stream in modern Persian culture.

Further Reading

Ashtiyani, S., *Majmu'a-yi athari 'Assar*, Tehran: Intisharat-i Amir Kabir, 1376 AH.
Saduqi Soha, M., *Tarikh-i hukama wa 'urafa-yi muta'akhkhir*, Tehran: Intisharati Hikmat, 2002.

OLIVER LEAMAN

ATHIR AL-DIN MUFADDAL IBN 'UMAR AL-ABHARI (*c.* 597–663/1200–64)

Athir al-Din al-Abhari, an Islamic scholar of the seventh/thirteenth century, was born in the city of Mosul sometime around the year 597/1200. Scant biographical details of his life are known, except that he did study philosophy under Kamal al-Din ibn Yunus and Fakhr al-Din AL-RAZI, and is considered to be one of Fakhr al-Din's most outstanding pupils. Athir al-Din himself had many students, the most famous being Najm al-Din 'Ali ibn 'Umar al-Katibi al-Qazwini.

Athir al-Din's chief contribution to Islamic philosophy consisted of his compositions of popular philosophical works that were widely used in the instruction of students of Islamic philosophy for centuries. His immediate students, contemporaries, and subsequent Islamic philosophers, such as MULLA SADRA, authored numerous commentaries on his works. His most influential work, the *Kitab Hidaya al-hikma* {Guide to Philosophy}, is an encyclopedia of philosophy divided into logic, physics, and metaphysics. For centuries, *madrasas* throughout Persia and the Indian subcontinent used this work as a basic book of philosophical instruction. Scholars today, particularly in India, still utilize Mulla Sadra's popular commentary on this work, the *Sharh al-hidaya*, in philosophical instruction.

Another important and influential work that merits mentioning is his treatise on logic entitled *Isaghuji fi'l-mantiq* {Introduction to Logic}. This work, a general survey of logic, played an important role in the transmission of the science of logic, especially as systematized by IBN SINA and his followers, to later Islamic philosophers. Like the *Kitab al-Hidaya*, its popularity resulted in multiple reprints and it was the subject of numerous commentaries. Other works of note include the *Tanzil al-afkar*, a treatise on logic commented upon by Nasir al-Din AL-TUSI; the *Kitab al-Isharat*, modeled after Ibn Sina's work of the same name; the *Kitab al-Mahsul*, modeled on

The Biographical Encyclopedia of Islamic Philosophy, edit. Oliver Leaman, London: Bloomsbury Academic, 2015. İSAM DN. 240682.

DOĞU'DAN BATI'YA DÜŞÜNCENİN SERÜVENİ

FELSEFE, AHLÂK VE KELÂMIN SENTEZİ

20 Temmuz 2016

6. Cilt

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi
Dem. No: 242385
Tas. No: 109 DOĞ.B

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Proje Editörü

PROF. DR. BAYRAM ALİ ÇETİNKAYA

6. Cilt Editörü

Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN

insan

İstanbul 2015

Ebheri, Esirüddin (050022)

ESÎRÜDDÎN EL-EBHERÎ

Kamil Kömürcü*

HAYATI VE ESERLERİ

Ebherî'nin hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi mevcut değildir. Genel bir görüş olarak mîlâdî 1200 yılında Musul'da dünyaya geldiği kabul edilmektedir. Aslen Semerkandlı olduğu bilinir.[1]

Künyesi, Esîrüddîn el-Mufaddal b. Ömer es-Semerkandî el-Ebherî'dir. Ailesi hakkındaki bilgi de yok denecek kadar azdır. Bu sebeple *Ebherî* nisbesinin, bir kabîleye mi yoksa beldeye mi ait olduğu da tartışmalıdır. Bu nisbenin kabîleye ait olduğunu ifâde edenler olduğu gibi[2] doğduğu beldenin ismi olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır.[3] *Ebherî* nisbesinin galat-ı meşhûr, yani şöhret bulmuş yanlış bir kullanım olduğunu, onun asıl nisbesinin *Ebehrî* olması gerektiğini ileri sürenler de vardır.[4]

---

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mantık Ana Bilim Dalı.

1. Carl Brockelmann, "Ebherî", *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansilopedisi,* İstanbul 1994, IV, 5; Ahmet Kayacık, *Ebherî'nin İsagoci'sinin İlk Şerhleri,* (Basılmamış doktora tezi), Kayseri 1996, s. 1; Abdülkuddûs Bingöl, "Ebherî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA),* İstanbul 1994, X, 75.
2. Bkz. Mehmet Fevzi Edirnevî, *Seyfu'l-Gullâb Şerhu Muğni't-Tullâb,* Dersaadet Matbaası, İstanbul 1306, s. 10; Ömer Feyzi Tokadî, *Dürrü'n-Nâcî alâ Metni İsagoci,* Dersaadet Matbaası, İstanbul 1312, s. 9.
3. Mehmet Fevzi Kureyşizade, *Fethu'r-Râcî fi-Şerh-i İsagoci,* trhsz. yrsz. s. 2.
4. Bkz. Muhammed Rüşdî Karaağacî, *Tuhfetü'r-Rüşdî (İsagoci Şerhi),* Dârü'l-Âmire, İstanbul 1252, s. 12; Tokadî, *Dürrü'n-Nâcî alâ Metni İsagoci*, s. 9; Edirnevî, *Seyfu'l-Gullâb Şerhu Muğni't-Tullâb,* s. 10.

791-810

1058 ABHARĪ, Athīr al-Dīn Mufaḍḍal b.'Umar al- & MAYBUDĪ, Mīr Ḥusayn b.Mu'īn al-Dīn al-. *On God's existence.* A translation (by Nicholas Heer) of a part of al-Maybudī's commentary on al-Abharī's *Hidāyat al-Ḥikmah.* (Seattle: University of Washington, ResearchWorks Archive), 2009 (NELC Faculty Papers). 23pp. [Online paper.]

Ebheri Esiruddi
050022

2 7 Nisan 2014

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

205427

گنجینهٔ بهارستان

(مجموعهٔ ۱۲ رساله در منطق، فلسفه، کلام و عرفان)

به کوشش: علی اوجبی

Türkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 205427
Tas. No: 080 GEN.B

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

تهران ـ ۱۳۸۷

۴

- İsaguci 081715
- Ebheri Esiruddin = 050022
- Mantık 130350

السُلّم المرونق

سرودهٔ

عبدالرحمن بن محمّد جزائری

(از دانشوران سدهٔ دهم هجری)

03 Şubat 2014

تصحیح

علی اوجبی

۹۵ ـ ۱۰۷

205433

گنجینهٔ بهارستان

(مجموعهٔ ۱۸ رساله در منطق، فلسفه، کلام و عرفان)

به کوشش علی اوجبی

Türkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi

Dem. No:	205433
Tas. No:	080 GEN.B

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

تهران ۱۳۷۹

۳

Ebheri Esireddin
050022

شرح الإیساغوجی

(اثیرالدین ابهری)

نگاشتهٔ

حسام‌الدین حسن کاتی

(درگذشتهٔ ۷۶۰ هـ. ق)

به کوشش

علی اوجبی

03 Şubat 2014

٣٦-٧٤

Ebheri Esiruddin
(Hidayetü'l-Hikme'si)

1914. 1.

Zükeyd Ahmed
el-Adabü'l-Arabiyye
I. 165.

Ebheri esiruddin

37. Aṣīr al-Dīn al-Abharī, (ölm. 663 h. = 1265 m., *GAL*, I, 464, S. I, 839; Kaḥḥāla XII, 315).
— *Risāla dar'-ilm-i ilâhī* (unvanı) «*Risālat al-cabr va 'l-ḳadar*» veya «*Risāla dar mabda' ma'ād*» şeklinde).
Baş : الحمد لله رب العالمين ... بدانكه غرض از علم إلهى معرفت ...
Şehid Ali nr. 2721/7 (yap. 157 a-165 a, ist. VIII. asır).
Feyzullah Ef. nr. 1265 (yap. 110 b-115 a, ist. XI. asır).

21 ŞUBAT 1992

Ebheri

ARAŞTIRMACI	: Hasan Ayık
TEZİN ADI	: Ebheri'nin Hayatı Fikirleri ve Eserleri
TÜRÜ	: Yüksek Lisans
DANIŞMAN	: Doç. Dr. Fahrettin Olguner
ÜNİVERSİTE ve BÖLÜM	: Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Felsefe ve Din Bilimleri Böl.
BİTİŞ TARİHİ	: 1991
BASILDIĞI YER-TARİH veya BULUNDUĞU KÜTÜPHANE	: Selçuk Üniv. Sosyal Bil. Enst.

08 HAZİRAN 1996

Ebheri, Esiruddin
Mufaddal b. Ömer (öl. 663 ?)

4453- 926

Ebu'l-Kasım Kurbani
Zindeginame 121-122

ilim dalı : İDA

05 KASIM 1991

madde : Ebheri Esiruddin

A. Br.	: c. VII , s. 701
B. L.	: c. V , s. 3492
F. A.	: c. I , s. 139 düşünürler böl.
M. L.	: c. IV , s. 34
T. A.	: c. XIV , s. 261

EBHERİ, ESİRÜDDİN

al-Abharī, Athīr al-Dīn Mufaḍḍal ibn 'Umar, d. 1264.
Hidāyat al-ḥikmah / min taṣānīf Athīr al-Dīn Mufaḍḍal ibn 'Umar al-Abharī ; ma'a ḥawāshī mufīdah Urdū / li-Mumtāz al-Dīn. — Dacca : Imdādiyyah Lā'ibrerī, [196-?]
87 p. ; 26 cm.
Arabic
I. Mumtāz al-Dīn. II. Title.
B748.A153H5 1960z SA65-8956 nef 2-22817
DLC CU DGU WaU

07 TEMMUZ 1992

al-Abharī, Athīr al-Dīn Mufaḍḍal ibn 'Umar, d. 1264.
[al-Īsāghūjī fī al-manṭiq]
Kitāb al-Īsāghūjī fī al-manṭiq / Athīr al-Dīn Abharī.
1 reel ; 35 mm.
Microfilm, negative, of Tehran University Central Library, ms. 327. Teheran : Central Library, Teheran University, 1975.
Arabic manuscript on microfilm
nef 2-22818
ICU

Kitabu'l İsağuci

4301- Calverley, E.E., "Al-Abhari's 'Isāghūjī fī 'l-Mantiq' ", *Macdonald presentation vol.*, 1933: 75-85.

Ebherî, Esiruddin Mufaddal b. Ömer (663/1265)

"EBHERÎ, ESİRÜDDİN MUFADDAL B. ÖMER EL-SEMERKANDÎ"

"M.S. Aygen" Büyük Filozof Esirüddin Ebheri"

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Ebheri'nin hayatı-eserleri-fikirleri. AYIK, Hasan. Master. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1991. 48s. 17388
Danışman: Doç.Dr.Fahrettin Olguner.

17 OCAK 1997

Ahmet KAYACIK — Ebheri Esiruddin — İsagoci
Felsefe ve Din Bilimleri — Din Felsefesi ve Mantık
Doktora — Tez Dönemi
Esiruddin Mufaddal b. Ömer el-Ebheri'nin İSOGOCİ Adlı Eserinin İlk Şerhleri

Danışmanı: Prof.Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Erciyes Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi (Tarihsiz).

06 TEMMUZ 1996

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

5375 SEYBOLD, C. F. Al-Abharī's (d. 663=1265) Isāġūǧī und al-Fanārī's (d. 834=1431) Kommentar dazu: Bemerkungen zu Gothanus 1178 und Enzyklopädie des Islām I, 74a. *Islam* 9 (1919), pp. 112-115

27 MAYIS 1993

x Ebheri
Fenari

Sel.Ü. İlahiyat

10 OCAK 1994

-1991 İslâm Felsefesi Hasan AYIK

Doç.Dr.Fahrettin OLGUNER Ebheri'nin Hayatı, Eserleri, Fikirleri

050022

48 Y. Lisans Tezi

Sayfa.

24 OCAK 1996

5329 CALVERLEY, E. E. Al-Abharī's 'Isāghūjī fī 'l-Mantiq'. *Macdonald Presentation Vol.*, 1933, pp. 73–85

EBHERÎ
İSAGUCİ FİL-MANTIK

Al Abhari'nin "İsaguji fi l-mantık"

29 MAYIS 1993

الأبهري (أثير الدين)، ت. 660هـ/ 1262م .

برهان المصادرة الخامسة، مستخرج
من شرح أشكال التأسيس

تحقيق : خليل جاويش .

Ebheri, Esirüddin

نشر : ـ بيت الحكمة ـ 1988 ، ضمن كتاب « نظرية المتوازيات في الهندسة الإسلامية » ص. 239، 244 .

النسخ المعتمدة :

ـ المكتبة الوطنية بالقاهرة :

ـ رقم 7 رياضة .

ـ رقم 61 رياضة .

ـ رقم 98 هندسة .

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

06 MAYIS 2003

الاسهام التونسي في تحقيق التراث المخطوط : فهرس تحليلي بالمنشورات المحققة في تونس والصادرة خلال الفترة ـ 1860 ـ 1989 / اعداد عبد الوهاب الدخلي ـ تونس المؤسسة الوطنية للترجمة والتحقيق والدراسات « بيت الحكمة » ، 1990 (تونس : دار الغرب الاسلامي) 142 ص، 24 سم ـ (فهارس ومراجع : تحقيق النصوص) ـ مـقرر : د.م.ك. 8 ـ 45 ـ 911 ـ 9973 .

IRCICA: 38219

S. 95-96

252 THOM, Paul. Abharī on the logic of conjunctive terms. *Arabic Sciences and Philosophy*, 20 i (2010) pp.105-124. [With abstract in French & appendix by Tony Street entitled "Readings of the subject term" on pp.119-124.]

Ebheri

04 KASIM 2011

adlı eserin müellifi Esîrüddin Ebherî hakkında bilgi verildikten sonra sözkonusu eserin tanıtımı yapılacaktır. Ayrıca kelamî felsefe-bilim sistemini benimsemiş olan Osmanlı medreselerinde bu paradigmanın dışında kalan muhalif bir metnin niçin ve ne şekilde okutulduğu üzerinde durulup Osmanlı medrese eğitim ve fikir hayatıyla ilgili olarak yaygın kanaatleri sorgulayan bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılacaktır.

I. Esîrüddin el-Ebherî'nin Hayatı

Ebheri Esiruddin

Esîrüddin el-Mufaddal İbn Ömer İbn el-Mufaddal es-Semerkandî el-Ebherî'nin hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda Musul'da doğduğu belirtilen Ebherî aslen Semerkandlı bir aileye mensuptur.[2] Bazı İranlı araştırıcılar Ebherî'nin, nisbesinden dolayı Zencan ve İsfahan'a bağlı iki ayrı Ebher'den birinde doğmuş olabileceğini belirtirler.[3] "Ebherî" nisbesinin bir beldeye mi yoksa bir kabileye mi mensubiyet ifade ettiği tartışmalıdır. Bu konuda Mustafa Fevzi, Ebherî nisbesini "Ebehrî" seklinde nakledip bir beldeye mensup olma, bir kabileye mensup olma ve "Beyâzî"de olduğu gibi bir niteliği belirtme gibi üç ayrı anlamı bulunduğunu belirterek, Ebherî nisbesinin beldeye değil kabileye mensubiyet olduğunu söyler.[4] Ebherî nisbesinin beldeye değil de kabileye mensubiyet ifade ettiğinden ve Ebherî'nin kendisinin ise "Semerkandî" nisbesini kullanmasından hareketle onun Semerkandlı olduğu anlaşılmaktadır.

İlk tahsilini doğduğu yer olan Musul'da yapan Ebherî'nin, Horasan, Bağdat ve Erbil gibi dönemin ünlü ilim ve kültür merkezlerine ilim tahsili için yolculuklar yaptığı bilinmektedir. Nitekim 625/1228 yılında dönemin ünlü bilgini Kemâleddin b. Yûnus'un (ö. 639/1242) ilim meclislerine katılmak üzere Erbil'e gittiği ve oradaki Bedriyye Medresesi'nde onun yardımcısı olarak çalıştığı öğrencisi İbn Hallikân tarafından nakledilmektedir.[5] Musul hükümdarının sarayında yaşayan Ebherî, zaman zaman Anadolu'da da bulunmuştur. İbnü'l-İbrî (ö. 685/1286) eserinde Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) hicrî 632 dolaylarında İslâm dünyasının çeşitli yerlerindeki öğrencilerinden bahsederken şunları belirtir:

2 Carl Brockelmann, *GAL.*, *Suppl.*, Leiden 1937, c. I, s. 839; ayrıca bkz. G.C.Anawati, "Abhari Samarkandi", *EIr*, c. I, s. 216.

3 Samed Muvahhid, "Esirüddin Ebheri", *Dâiretü'l-Maarif-i Büzürg-i İslamî*, c. VI, s. 586.

4 Mustafa Fevzi, *Muğni't-Tullâb Şerhi Seyfu'l-Gullâb*, İstanbul 1284, s. 10.

5 İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, Beyrut 1978, c. V, s. 313.

Divan, 18 (2005/1)
İstanbul, s. 175-192
D. 1525

> "Zamanımızda, Fahreddin er-Râzî'nin talebelerinden olup mantık ve hikmet sahalarında değerli eserlere sahip birtakım âlimler vardır. Bunlar, Horasan'da Zeynüddin el-Keşşî ile Kutbuddin el-Mısrî, Mısır'da Efdaluddin el-Huncî, Dımeşk'te Şemsüddin el-Hüsrevşâhî ve Anadolu'da Esîrüddin el-Ebherî'dir."[6]

Ayrıca Şemsüddin Muhammed b. Mahmud b. Muhammed el-Isfahânî (ö. 688/1289) Ebherî ile Anadolu'dan Musul'a beraber bir yolculuk yaptığını ifade etmektedir.[7] Bunun yanında, Ebherî'nin kendisi gibi astronomi ve matematikle uğraşan tabip ve fakih torunu Emînüddin Ebherî'nin (ö. 733/1333) Sivas doğumlu olması sebebiyle "Sivasî" nisbesiyle anılması[8] filozofun Anadolu'da bulunduğuna ve yerleştiğine işaret etmektedir. Ebherî'nin ölüm tarihiyle ilgili 661/1263, 662/1264 gibi farklı tarihler belirtilmekle beraber, 663/1265 tarihinde vefat ettiği görüşü daha yaygındır.[9]

A. Eserleri

Felsefe, mantık, astronomi ve matematik alanında İslâm dünyasında ilim ve düşüncenin gelişmesine katkıda bulunan Ebherî, verdiği eserleriyle de haklı bir üne kavuşmuştur. Eserlerinin bir listesini sunmak Ebherî'nin ilim dünyasına katkılarını görmek açısından faydalı olacaktır.

a. Felsefe ve Mantık:

1. *İsâgûcî*: Medreselerde okutulan ilk mantık kitabı olan bu eser *er-Risâletü'l-Esîriyye fi'l-Mantık* adıyla da bilinmektedir. Ebherî'nin en yaygın ve en çok bilinen iki eserinden biri olan *İsâgûcî*, beş külli, önermeler ve kıyas türlerini içermektedir. Muhtasar ve didaktik bir eser olan *İsâgûcî*'ye zaman içerisinde çok sayıda şerh ve hâşiye yazılmıştır.[10]

6 İbnü'l-İbrî, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, Beyrut 1890, s. 445.

7 Ramazan Şeşen, *Nevâdiru'l Mahtutâti'l-Arabiyye fi Mektebâti't-Türkiya*, Beyrut 1975, c. III, s.309

8 Cevat İzgi, "Eminüddin Ebherî", *DİA*, c. X, s. 75.

9 Ölüm tarihiyle ilgili olarak bkz. Brockelmann, *GAL.*, c. I, s. 608; *Suppl.*, c. I, s. 839; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, İstanbul 1967, c. II, s. 2028; Anawati, "Abhari Samarkandi", s. 216; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, nşr. Nail Bayraktar, İstanbul 1990, c. II, s. 469; Ömer Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Beyrut 1957-1961, c. VI, s. 315; Abdulkuddüs Bingöl, "Ebherî, Esirüddin", *DİA*, c. X, s. 75.

10 *İsâgûcî* şerh ve hâşiyeleri için bkz. Esîrüddin Ebherî, *İsâgûcî-Mantığa Giriş*, çev. Hüseyin Sarıoğlu, İstanbul 1998; Brockelmann, *GAL.*, c. I, s.609-610; *Suppl.*, c. I, s. 841-843; ayrıca bkz. Ahmet Kayacık, *Ebherî'nin İsâgûcî'sinin İlk Şerhleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1996.

3424

This splendid copy of al-Abharī's revised translation of Euclid is in the autograph of the eminent philosopher Najm al-Dīn 'Alī b. 'Umar al-Qazwīnī al-Kātibī (Dabīrān), pupil of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī, himself the author of numerous books, who died in 675/1276. See Brockelmann i. 466–7, Suppl. i. 845–8.

14 OCAK 1990

Arthur J. ARBERRY, The Chester Beatty Library a Handlist of the Arabic Manuscripts, Vol. II ,MSS. 3251 to 3500, 1956 DUBLIN.

Dergi / Kitap Kütüphanede Mi...

مضلع مثمن

[illegible]

[illegible]

[illegible]

جيب مربع [illegible]

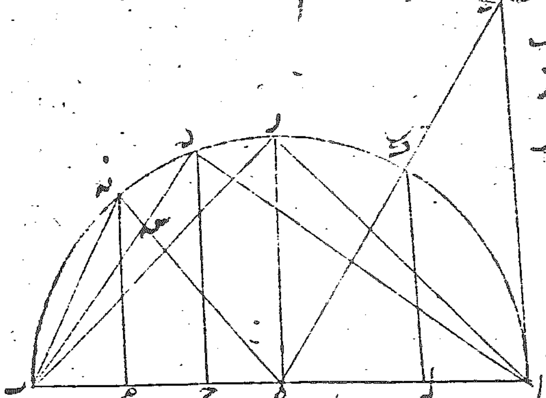

[illegible]

[illegible] ذلك ما اردنا بيانه تمت المقالة الثالثة عشرة وهي [illegible]

وبه تم الكتاب والحمد لله رب العالمين والصلوة على محمد وآله اجمعين

نقلته من نسخة الاصل علي بن عمر بن علي القزويني

[illegible]

27 EKİM 1995

MADDE ... SONRA GELEN DOKÜMAN

THE MACDONALD PRESENTATION VOLUME.
Princeton, New Jersey - 1933, s. 75-85.
IRCICA: 22265.

- Abharî
- Îsagucî

AL-ABHARĪ'S "ĪSĀGHŪJĪ FĪ 'L-MANṬIQ"

By Edwin E. Calverley

THE science of logic is of primary importance in Arabic studies. It is the introductory discipline for Muslim philosophy and theology. It provides the ideas, method, and vocabulary used in appraising the metaphysical sciences. One of its names in Arabic is *mi'yār al-'ulūm*, "the standard for measuring the sciences." Al-Ghazzālī recognized the practical necessity of logic for the defense and promotion of correct methods of thought and argument and prepared a number of books of his own on the subject, one of which he called *Mi'yār al-'ilm*.[1]

Although logic is one of the subjects utterly condemned by the early theologians of the strict traditionist school, it has survived that antagonism.[2] Indeed, the "Collections of Texts," *Majmū'āt al-mutūn*, published frequently at Cairo for the use of theological students,[3] include several texts on logic, and one of these is al-Abharī's *Īsāghūjī fī 'l-manṭiq*.

The title of al-Abharī's compendium is the same as that of Porphyry's "Introduction" to Aristotle's *Organon*, but, unlike Porphyry's work, al-Abharī's *Īsāghūjī* is not confined to a presentation of the Five Universals. It deals, although briefly, with all the nine divisions of logic.[4]

For western scholars the interest of the study of Arabian logic lies in the Muslim acceptance of the science from the Greeks and the adaptation of it to Muslim religious ideas.[5] For western stu-

[1] Muḥammad al-Ghazzālī, Maṭba'at Kurdistān al-'ilmīyah, *Mi'yār al-'ilm fī fann al-manṭiq*, Cairo, 1329.

[2] I. Goldziher, *Stellung der alten islamischen Orthodoxie zu den antiken Wissenschaften*. Berlin, 1916, pp. 24 *ff*.

[3] *ibid*., p. 42.

[4] *Encyclopaedia of Islam*, art. "Isaghudji," Vol. II, p. 527; George Sarton, *Introduction to the History of Science* (Carnegie Institute of Washington, 1927), Vol. I, p. 335; *Liber Mafātīh al-Olūm*, edidit G. Van Vloten (Leiden, 1895), pp. 140 *ff*.

[5] *Encyclopaedia of Islam*, art. "Manṭiḳ," Vol. III, pp. 258 *ff*.

İslâm Araştırmaları Merkezi

16 HAZİRAN 1995

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

el-EBHERÎ'NİN

KELÂM ve FELSEFEYE İLİŞKİN

BİR ESERİ

yayımlayan
Dr. Hüseyin SARIOĞLU

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi

Demirbaş No: 31905

Tasnif No: 181.2
EBH.R

İstanbul - 1995

بسم الله الرحمن الرحيم

98283

القوادح الجدلية

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 98283
Tas. No: 297.501
EBH. K

تأليف

الفقيه أثير الدين المفضل بن عمر بن المفضل
الأبهري السمرقندي

دراسة وتحقيق وتعليق

د. شريفة بنت علي بن سليمان الحوشاني

أصل هذا الكتاب جزء من رسالة لنيل درجة الدكتوراه
أشرف عليها فضيلة أ.د. علي بن عبدالعزيز العميريني

Riyad 2004

Liber de causis – a comparison); 8559 (ch. 20 = *Liber de causis*, epitome – English translation); 4019 (ch. 21 – source: Alexander of Aphrodisias, *Maqāla fī l-kawn*, French translation = adapted version of passages from John Philoponus, *De aeternitate mundi contra Proclum*); 13 (ch. 21–24 = paraphrase of ps.-Aristotle, *Theology* – edition); knowledge of ps.-Aristotle, *Theology* 9482; ***Liber de causis***, impact of the Arabic *Liber de causis* 8563; ***Maqālat al-ḥawāss*** 32 (edition); 32 (edition of 2 different treatises); **metaphysics** – Greek sources 2184; **works** – ms. Bursa – description 8331
ʿAbd al-Qādir al-Djīlānī 2221, 6612
ʿAbd al-Qādir Ibn Ḥamza Ibn Yāqūt al-Ahrī – ***al-Aqṭāb al-quṭbiyya aw al-bulgha fī l-ḥikma*** 42 (edition) 337 (analysis – authorship), 6229 (esoteric knowledge and its logical tools)
ʿAbd al-Qāhir al-Baghdādī – 4759 (on Ismailiyya), 5408 (on imamate – comparison with Bāqillānī)
ʿAbd al-Raḥmān Ibn ʿAbd Allāh, ***al-Manhadj al-maslūk fī siyāsat al-mulūk*** – edition 46
ʿAbd al-Rāziq, Muṣṭafā 173, 174, 583 (as "philosopher"), 586, 4708/1; **Ibn Khaldūn**'s influence 1269; **philosophy**, Islamic 5322 (concept of ~), 50, 1930 (definition, role in al-nahḍa al-ḥadītha), 354 (historian of ~); **rationalism**, Islamic – modern Egypt 171; **state**, Islamic – concept of ~ 2799; ***Tamhīd** li-ta'rīkh al-falsafa al-islāmiyya* 6162; **thought** 172
ʿAbd al-Razzāq al-Lāhidjī → -Lāhidjī
ʿAbd al-Razzāq al-Qāshānī → -Qāshānī
ʿAbd Allāh Ibn al-Faḍl – **Answers** on philosophical and scientific questions (ed. Sbath no. 9) 7918; ***Kitāb al-Manfaʿa al-kabīr*** – contents – German translation, part (ch. 10–13; 52–68) 3740; ***Maqāla fī l-radd ʿalā aḥkām al-nudjūm*** – edition – German translation 3742
ʿAbd Allāh Ibn Maymūn al-Qaddāḥ → al-Qaddāḥ
ʿAbd Allāh Ibn Saba' – gnosis 3890
ʿAbdān, ***Shadjarat al-yaqīn*** [= Abū Tammām, *al-Shadjara* – p. II] – edition 63; → Abū Firās, al-**Shadjara** [= Abū Tammām, *al-Shadjara* – p. II] 63; → Abū Tammām
ʿAbduh → Muḥammad ʿAbduh
Abharī, Athīr al-Dīn – **biographical** remarks 8025; ***al-Hidāya fī l-ḥikma*** 107 (Fann 2 – Physics, ch. 1 – with commentary by Mullā Ṣadrā – edition), 3553 (Persian translation – selection), 6148 (al-ṭabīʿiyyāt; al-ilāhiyyāt – commented by Maybūdī – edition);

Daiber, Hans:
Bibliography of Islamic philosophy / Leiden ;
Vol. 2. Index of names, terms and topics. - 1999
DN: 79493
MADDE ... SONRA ... 2002

Ibn Taymiyya 4631 (critical remarks); ***Īsāghūdjī*** 108 (editions), 109 (edition), 954 (comparison with Porphyry, *Isagoge*), 1783 (English translation), 2810 (edition), 5711 (edition), 5994, 5997, 6000; commentary by Fanārī – ms. Gotha 1178, 8025; by Muḥammad Bayram al-Thālith – edition 1316; by Zakariyyā' al-Anṣārī: al-Maṭlaʿ – sharḥ Īsāghūdjī – edition 9407; **logic** 5750; ***Qāla aqūlu*** – edition 110, 5711; **terminology** 6009; **works**, list of 6697
ʿĀbid al-Djābirī → -Djābirī, Muḥammad ʿĀbid
-Ābilī – **Ibn** Khaldūn's teacher 6807
ability of man – **Muʿtazilite** thought 2124
abiogenesis – **Ibn Ṭuyfayl**, *Ḥayy Ibn Yaqẓān* 4046
Abraham Bar Ḥiyya – **Abū** l-Barakāt al-Baghdādī – time 7065 (comparison); ***Hegyōn ha-nefesh*** – impact of Fārābī's political philosophy 8896; **terminology**, Hebrew philosophical 2577
Abraham Ibn Daud = **Avendauth** 454 (*al-ʿAqīda al-rāfiʿa* [= *Emunah Ramah*] – source of Dominicus Gundissalinus), 475, 519; **causation** and choice 7875; ***Emunah Ramah*** – Arabic philosophical sources 1522, 3117; **ethico**-political thought 7586; **Fārābī**, Ibn Sīnā – influence of 3119 (Fārābī, Ibn Sīnā, Ghazzālī), 3830; **intellect** 2239; **knowledge** – God's knowledge – comparison with Gersonides and Christian thought 7082; **miracle**, doctrine of – Ibn Sīnā and Ghazzālī's impact 7439; **psychology** – Arabic sources 4179; **substance** – accident – impact of Ibn Sīnā 2666
Abraham Ibn Ezra → Ibn Ezra
Abramo de Balmes – **Hebrew**-Latin translator of Ibn Rushd, Commentary on Aristotle, *Rhetoric* 5351
abridgement – as **literary** form 3803
Absolute = *ḥaqq* – **Ibn** ʿArabī 4803
abstract nouns – **language**, philosophical 104
abstraction – **analysis** – Islamic philosophy and mysticism 4170; **Aristotelian** – criticized by Fārābī 3174; **Fārābī** 5250; **Ibn** Sīnā 306 (grades of –), 1840 (comparison with Kant), 1925; 4818; **intellectual** – animals 8276 (Ibn Rushd against Ibn Sīnā); Islamic philosophy (Fārābī, Ibn Sīnā, Ibn Rushd) 2280; **light** and abstraction – Thomas Aquinas' concept of – Arabic sources 4169; **theory** of abstraction 3441 (Latin Middle Ages – Greek and Arabic sources), 7364 (Mullā Ṣadrā), 8677 (Kindī)
abstracts – **terminology**, philosophical – Greek influence 6085
ʿabth – **ethics** – ʿAbd al-Djabbār 4265
Abū ʿAbd Allāh al-Baṣrī 5262

Daiber, Hans:
Bibliography of Islamic philosophy / Leiden ;
Vol. 2. Index of names, terms and topics. - 1999

"Ebherî'nin İsaguci'sinin İlk Şerhleri XIV-XVI. Yüzyıl"

Ahmet Kayacık, Ebherî'nin İsaguci'sinin İlk Şerhleri XIV-XVI. Yüzyıl, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1996, VI+172 sayfa.

Yard. Doç. Dr. Celâl TÜRER
Erciyes Üni. İlâhiyat Fak. Felsefe Tarihi Böl.
Öğretim Üyesi

Kültür, en genel anlamda insanın manevî başarılarının, başlangıçtan bugüne tabiata ilâve ettiklerinin zemini ve toplamı veya kısaca evrendeki insan dokusu olarak tarif edilebilir.[1] Böyle bir tarifte vurgu, insan tekinin gerçekleştirdiği maddî ve manevî tüm başarılar üzerindedir. Bununla beraber, belli bir toplumdan ve onun kültüründen bahsettiğimizde bu toplumun maddî ve manevî başarılarının, hayat görünüşlerinin ortak, bütünlüklü ve ayırd edici bir çizgiselliğini vurgulamış oluruz.[2] Diyebiliriz ki tüm toplumların evrensel ve genel geçerliliğe sahip niteliklerinin yanında, kültürlerine özgünlük kazandıracak referans ve verileri de vardır. Öyleyse belli bir kültür vasıtasıyla düşünmek, belli referans çerçevesi aracılığıyla düşünmek anlamına gelmektedir. Bu çerçevenin temel gelişmeleri ise, kültürün dinamik ve belirleyicilerinden doğar ki bunların başında kültürel miras, sosyal çevre ve geleceğe, dünyaya, kâinata ve insana bakış gelir.[3]

Günümüzde özelde Türk kültürünün, genelde de İslâm kültürünün Batı kültürleri karşısında gerilediği, evrensel kültür tarihiyle ilişkisinde çeşitli sancılar ve kopukluklar yaşadığı ve bunların da birinci derecede bizim aleyhimize geliştiği bir gerçektir.[4] Kültürümüzün gerileme ve kopma tarihini ister 13. yüzyıla,[5] isterse 17. yüzyıla[6] kadar geri götürelim, vakıanın aslı, bu tarih(ler)den itibaren kültürümüzün bir devinim içinde olmadığı, kültür tarihimizin tekrarlardan, eskinin yeniden gündeme getirilmesinden, eskiyle yeninin eski kültürün içinde takdim edilmesinden ibaret olduğudur. Olgunun daha da vahim olan yanı, eskinin yeniyi zenginleştirmek ve geliştirmek için değil, onunla rekabet etmek hattâ onu mağlûp etmek için onunla birlikte olmasıdır.[7]

Bu noktada yapılması gerekenin daha sağlam ve daha üstün bir birliğin inşaası için eski birliğin ortaya çıkarılması, incelenmesi, faydalı yanlarının alınıp, kusurlarının gözler önüne serilmesi olduğu hepimizin kabul ettiği bir gerçektir.[8] İslâm kültüründe belirli bir döneme kadar -zamanı için- orijinal eserler yayımlandıktan sonra bu eserlerin önce şerhleri sonra da haşiyeleri yazılarak bir gelenek oluştuğu hepimizin malûmudur. Hiç şüphe yok ki, bu geleneğin kazandırdıklarını ve kaybettirdiklerini araştırmak yukarıda hedeflenen görev kapsamına girmektedir.

Bu gayeye yönelik olarak, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü'nde Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi tarafından yönetilen *"Ebherî'nin İsaguci'sinin İlk Şerhleri, XIV-XVI. Yüzyıl"* adlı bir çalışma, araştırmacı Ahmet Kayacık tarafından yapılmıştır. Kanaatimizce bu araştırmanın önemi, alanında bu konuda yapılmış ilk çalışma olmasından kaynaklanmaktadır.

Araştırmacı, çalışmasının Önsöz'üne İslâm kültürüne özellikle Abbasîler döneminde tercümeler vasıtasıyla Yunan medeniyetinden büyük kültür aktarımı yapıldığını, bu faaliyetlerin çeşitli alanlarda, özellikle de felsefe ve mantık alanında çok geçmeden meyvesini verdiğini ifade ederek başlar. O, VIII. yüzyıldan itibaren önce şerh daha sonra da telif eserler şeklinde XIII. yüzyıla kadar devam etmiş olan bu faaliyetlerin, ancak XIII. yüzyıldan sonra hızını ve verimliliğini kaybederek, daha sonraki yüzyıllarda şerh, telhis ve haşiyeler devri olarak kendisini göstermiş olduğunu ifade ederek problemin genel hatlarını çizer.

Araştırmacı, Giriş bölümünde Ebherî'nin *İsaguci*'sini genişçe tanıtarak, eserin önemi ve değeri hakkında bilgi verir. Bununla beraber eserin kendisi kadar şerhlerinin de önemli olduğunu vurgulayan araştırmacı, bu eserin bütün şerhlerinin ve şerhlerinin şerhlerinin tarihî ve tenkidî bir incelemeye tâbi tutularak sistematik bir tahlil yapılmasının gerektiğini ileri sürer. Araştırmacı bundan maksadın, düşünce ve ilim tarihimizi aydınlatmak bakımından mantık sahasındaki zihniyetin ne yönde ve ne kadar geliştiğinin, ne gibi zorluklarla karşılaştığının, ne gibi yeni unsurlar kazandığının, nelerle ve ne zaman tereddi yolunu tuttuğunun gösterilmesi olduğunu beyan eder. Bu düşüncesini konuyla ilgili uzmanların fikirlerini[9] aktararak destekler.

Araştırmacı, Giriş bölümünde çalışmasının amacının: 1- Şerhlerin öncelikle şerh teknikleri açısından incelenmesi, 2- Şerhlerin muhtevaları açısından incelenmesi, 3- Şârihlerin şerhlerinde ne derece tutarlı olduklarının incelenmesi, Ebherî'nin metnine bağlılıkları, ona karşı tutumları ve nihâyet bütün bunların bir değerlendirilmesi olduğunu belirterek çalışma topoğrafyasını tesbit eder. Bunun yanısıra o, metod olarak şerhin içeriğinin genelde tasviri, bazen de analitik olarak incelenmesi yolunu seçtiğini de beyan eder.

Araştırmacı, çalışmasında XIV-XVI. yüzyıllar arası sekiz şârihi incelemiştir. Bunlar sırasıyla; Kâtî, Taftazânî, Cürcânî, Fenârî, Ensârî, Cerbî, Bikâî ve Bitlîsî'dir. Ancak araştırmacı, Bikâî ve Bitlîsî'nin şerhlerinin bir iki değişiklik dışında diğerlerinden farklı olmadığı için incelenmeyeceğini zikreder.

Araştırmacı, birinci bölümde genel olarak Ebherî'nin hayatı ve eserleri, *İsaguci* ve şerhleri hakkında detaylı bilgiler verir. *İsaguci*, bilindiği gibi Porphyrus tarafından (talebesi) Chyrsarios'a Aristo'nun Kategoryalar doktrinini öğretmek; cinsin, nev'in, ayrımın, hassanın ve ilintinin ne olduğunu kısaca açıklamak maksadıyla yazılmıştır. Hemen farkedileceği üzere eserin yazılış amacı, kategorilerin daha iyi anlaşılmasını temin etmektir. Nitekim bundan dolayı *İsaguci*'nin diğer adının literatürde *"Kategorilere Giriş"* olarak geçtiği ifade edilir.[10] Eser, milâdi beşinci asırda Yunancadan Latinceye tercüme edilmiştir. Bu tercümeden de yaklaşık iki asır sonra Arapçaya nakledilmiştir. Mantık ve felsefe ile ilgili tercümelerin ilki belki de bu eserdir. Eseri Süryaniceden Arapçaya nakleden Bağdat'taki doktorlardan Ebu Osman Said b. Yakub ed-Dımeşkî'dir.[11]

Milâdi XIII. asırda, Esîrüddin el-Ebherî mantık konularına giriş niteliği taşıyan bu kısa eseri yeniden gözden geçirerek, yakın tarihlere kadar medreselerde okunan bir eser hâline getirmiştir.[12] Onun *"İsaguci fi'l-Mantık"* adlı kitabı, Porphyrus'un *İsaguci*'sindeki gibi sadece beş tümel konusunda olmayıp, mantık konusunda özlü ve özgün bir risâledir. Bundan dolayı iki eser arasında hem metod, hem de muhteva bakımından farklılıklar olduğu araştırmacı tarafından belirtilir.[13] XIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Ebherî'nin *İsaguci*'si medreselerde okutulmuş, bu arada bu esere yüzlerce şerh yapılmıştır. Tekrar gibi gözükse de devrinin mantık kültürünü aksettirmesi bakımından büyük öneme haiz olan bu şerhlere dair uzunca listeler vererek bahseden Kayacık, çalışmasının kapsamındaki şârihlerin hayatı, mantıkla ilgili eserleri ile yaşadıkları dönemin sosyal ve kültürel şartları konusunda özlü bilgiler aktararak birinci bölümü bitirir.

Çalışmanın ikinci bölümünü, şerhlerin tarihî sırası ve şârihlerin yaptıkları açıklamaların taşıdığı özgünlükler göz önüne alınarak, incelenmesi oluşturur. Araştırmacı, şerhleri üslûp açısından üçe ayırır: 1- Asıl metnin tamamının yer aldığı "Kâle-Ekûlü" adı verilen şerhler. Ona göre, Taftazânî ve Cürcânî ve Kâtî'nin şerhleri bu sınıflamaya dâhildir. 2- "Kavluhu" diye başlayan şerhler. Şerhlerden sadece bir tanesi bu üslûpla yazılmıştır ki o da Bitlîsî'nin şerhidir. 3- Metin ile şerh ibareleri karışık olan "Memzuç" (karışık) şerhler. Bu sınıfa ise, Fenârî, Ensârî ve Cerbî'nin şerhleri dâhil olmaktadır.

Şerhleri muhtevaları yönünden inceleyen Kayacık, en kapsamlı olanının Taftazânî'nin şerhi olduğunu ileri sürer. Diğer şerhlerden Cürcânî, Fenâri ve Ensârî'nin şerhlerinin, her birinin taşıdığı bazı özellikler ve farklılıklar hariç, eşit derecede kapsama sahip olduklarını ama bu üç şerh arasında bir derecelenme yapmak gerekirse önceliğin Cürcânî'ye verilebileceği beyan edilir. Kayacık'a göre Cerbî'nin şerhi, kendinden önceki şerhlerde mevcut olan açıklamalara fazla bir ilâvede bulunmazken, kendisini bazı örnek ve özel açıklamalarda gösterir. Kapsam bakımından en az yapıya sahip olan şerh, ilk olması sebebiyle, Kâtî'nin şerhidir.

Şârihlerin kullandıkları dil ve üslûbu inceleyen araştırmacı, açıklamalarında ifadelerde gramatik ve dilsel açıdan tahlile başvurma konusunda Taftazânî ve Cürcânî'nin öne çıktığını, zira bunların aynı zamanda bir dilci olduğu için bu alandaki bilgi aktarımının diğerlerine göre daha fazla olduğunu beyan eder. Şerhlerde kullanılan üslûp açısından diğer bir özelliğin de, şârihlerden bir kısmının konuların başlangıcında girişe ve bir sonraki konuya geçişte konular arasında bütün-

Ankara

0.960

T

İlmî Araştırmalar, sayı: 11
İstanbul - 2001, s. 151-165.

D.1445

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

10 ARALIK 2001

ÜNLÜ TÜRK MANTIKÇISI EBHERÎ ve *MANTIK KURALLARI RİSÂLESİ*

Esîrüddîn Mufaddal b. Ömer es-Semerkandî el-EBHERÎ
Tercüme : Hüseyin SARIOĞLU*

The Eminent Turkish Logician al-Abharī and "*al-Risālah fī al-Kavâid al-Mantıqiyyah*

Athār al-Dīn al-Abharī is an important figure whose works had been textbooks in the Ottoman schools for centuries al-Abharī who wrote so many books in such areas as philosophy, mathematics, astronomy and logic is especially known for his books *Hidāyat al-Hikmat* and *İsāghujī* He took logic into account in all of his works of philosophy. He also wrote some books and treatises specially concerning logical problems. Here, we are going to present the Turkish translation of his *al-Risâlah fī al-Kavāid al-Mantıqiyyah* (The Treatise in The Logical Rules).

Keywords: al-Abharī, Ebherî, Sarıoğlu, philosophy, logic, İsāghujī, Kavāid

Giriş

Mantık alanında yapılan çalışmaların İslâm düşünce ve ilim tarihinde başlangıçtan beri önemli bir yer tuttuğu bilinen bir husustur. Nitekim VIII. yüzyıldan itibaren başka dillerden Arapça'ya çevrilen ilmî ve fikrî eserler arasında Aristo'nun *Organon* adlı mantık külliyâtı ile Porphyrios'un *Eisagoge*'si (*İsaguci*) de bulunuyordu. Mantık çalışmaları, Abdullah ibnü'l-Mukaffa' ve ilk İslâm filozofu Kindî başta olmak üzere diğer düşünürlerin ve özellikle de mantık alanındaki üstün başarıları dolayısıyla "Muallim-i Sânî" unvanına lâyık görülen ünlü Türk filozofu Fârâbî'nin ortaya koyduğu değerli çalışmalarla gelişerek devam etmiştir. Önceleri sadece aklî ilimlerle felsefenin âleti ve yöntemi olarak kabul görürken, giderek Gazzâlî'nin de olumlu etki ve katkılarıyla kelâm ve fıkıh gibi naklî ilimlerle meşgul olanlar da dahil olmak üzere herkesin ilgi alanına giren mantık âdeta yegâne yöntem konumuna gelmiştir. Mantık disiplininin İslâm ilim

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Türk-İslam Düşünce Tarihi Anabilim Dalı.

180081

GESCHICHTE DES ARABISCHEN SCHRIFTTUMS

BAND XIII

MATHEMATISCHE GEOGRAPHIE UND KARTOGRAPHIE IM ISLAM UND IHR FORTLEBEN IM ABENDLAND

AUTOREN

-İbn Cerebiyyun
-Bettani
-İbn Yunus Kemaleddin
-İbn Süraka
-Kuşyar b. Lebban
-Biruni Ebu Reyhan
-Abdurrahman el-Hazini
-İbnü'z-Zerkale
-İdrisi, Şerif
-Merrakuşi Hasan b. Ali
-Ebheri Esirüddin
-Tusi Nasiruddin
-İbn Ebü'ş-Şükr
-İbn Said el-Mağribi
-Kutbüddin-i Şirazi
-Ebü'l-Fida
-Hamdullah Müstevfi
-Halili Şemseddin
-Kaşi
-Hafız-i Ebru
-Mustafa b. Ali el-Muvakkit
-Ebü'l-Fazl el-Allami —Ebu Bekir b. Behram

VON
FUAT SEZGIN

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 180081
Tas. No: 016 SEZ.G

2007

Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften
an der Johann Wolfgang Goethe-Universität
Frankfurt am Main

Anonymus (3./9. - 4./10. Jh.) 246
Suhrāb 248
al-Battānī 252
Abū Naṣr al-Munağğim al-Qummī 272
Ibn Yūnis 273
Ibn Surāqa al-ʿĀmirī 276
Kūšyār b Labbān 277
al-Bīrūnī 279
Abū ʿAun 299
Isḥāq b al-Ḥasan 301
al-Ḫāzinī 304
Dustūr al-munağğimīn 306
az-Zarqālī 309
Ibn Fāṭima 312
al-Idrīsī 314
Ibn al-Kammād 365
K. al-Aṭwāl wa-l-ʿurūḍ li-l-Furs 369
al-Qiyās 375
al-Marrākušī 376
al-Abharī 381
Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī 382
Ibn Abi š-Šukr al-Maġribī 384
Ibn Saʿīd 388
Quṭbaddīn aš-Šīrāzī 391
Ibn ar-Raqqām 394
Abu l-Fidā' 398
Ḥamdallāh Mustaufī 407
al-Ḫalīlī 409
Anonymes *Zīğ*-Buch (8./14. Jh.) 411
Anonymes *K. al-Ğuġrāfiyā* 413
ʿAbdalḥalīm b. Sulaimān aṭ-Ṭūqātī 415
Ġiyāṯaddīn al-Kāšī 417
Ḥāfiẓ-i Abrū 418
al-Bākuwī 419
Anonymus im Vatikan (ca. Mitte 9./15. Jh.) 422
Ein gewisser Ḥāğğī Aḥmad aus Tunis 423
Kartographen der Familie aš-Šarafī aṣ-Ṣafāqusī 430
Muṣṭafā b. ʿAlī al-Muwaqqit 432
Abu l-Faḍl ʿAllāmī 434
ʿAbdallāh b. Ṣalāḥaddīn (genannt Ibn Dā'ir) 438
Ṣādiq-i Iṣfahānī 439
Zwei Nordasienkarten 441
Abū Bakr b. Bahrām ad-Dimašqī 447

IV. Arabische und türkische Nautiker 451
Ibn Māğid 451

27 EKİM 2009
MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

1 8 MAYIS 2010
MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Türkiye Diyanet Vakfı * İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi

168 863

— Ebheri, Esirüddin

ESÎRÜDDÎN EBHERÎ

ve

Keşfü'l-Hakâik fî Tahrîri'd-Dekâik

Adlı Eseri

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 168863
Tas. No: 160 EBH.K

Edisyon Kritik ve İnceleme
HÜSEYİN SARIOĞLU

ÇANTAY KİTABEVİ
Büyük Reşit Paşa Cad. No. 44/C
Lâleli-İSTANBUL
Tel: (0212) 513 79 68 – 522 74 45 Fax: (0212) 528 58 51

İstanbul- 2001

durum, metaforların sonraki dönemlerde, özellikle de tasavvufî şiirde dinî tecrübenin yerini alacak ölçüde ve din dilini açıklar/yorumlar mahiyette kullanılmasının felsefî temelini de açıklayabilecek bir model oluşturma potansiyelinden söz etmeye imkan vermektedir.

Tam bu noktada, İbn Rüşd'ü diğerlerinden ayıran bir farklılık da belirginleşmektedir. İbn Rüşd'ün genel düşünce yapısı hatırlandığında, onun açısından dil ve düşünce arasında iki ayrı yönelim olduğu söylenebilir: düşüncenin konusu, duyusal ya da aklî verilerden meydana geldiğinde bu ilişkinin yönü, düşünceden dile doğrudur; düşüncenin yöneldiği konu nasslar olduğunda ise bu durumda ilişkinin yönü tersine doğru yani nasstan onun aklî içeriğine doğru gerçekleşmektedir. İbn Rüşd'de kelâm ve belâgat âlimlerinde olduğu gibi, şer'î söylemin sistemi ile felsefenin sistemi birbirinden ayrılmıştır. Ayrıca ona göre, aklın ve felsefenin sistemi sebeplilik sistemidir o halde felsefenin bir unsuru olarak şiirde yer alacak mecâzların da akla yatkınlığı öncelikli olmalıdır. İbn Rüşd'ün, İbn Sînâ'yı Kur'anî söylem ile felsefî, cedelî ve hatabî sistemleri birbirine karıştırmakla suçlaması da bu şekilde bir kez daha açıklığa kavuşmaktadır.

Sonuç olarak, değerlendirdiğimiz bu üç filozofun, metaforların yapısını ve kognitif içeriklerini ele alış biçimleri birbirine hayli bezemekle birlikte, İbn Rüşd, kognitif bir içeriği, metaforun şartları içinde görmektense bu konuda bir ayrıma gider ve bu içeriğe sahip olduğunu düşündüğü metaforları şiirden çok din diline ait görerek diğerlerinden ayrılır. İbn Rüşd'ün bu tavrı, kendi dönemindeki Arap şiiri örneklerinden yola çıkmasıyla ve din dilini felsefe dilinden ayırma çabasıyla açıklanabilir olsa da filozofun, sonraki dönemlerde İslâm düşüncesi içinde gelişen poetik düşünce için geçerli bir model oluşturabildiğini söylemek zordur. Ancak bu tür sonuçları değerlendirebilmek için, bu çalışmanın İslâm düşüncesi içinde gelişen diğer poetik teorilerde ortaya çıkan sonuçlarla tamamlanarak ve karşılaştırılarak ele alınması gerekliliğini de vurgulanmalıdır.

31 OCAK 2010
MADDE

M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi
34 (2008/1), 145-202

Hidâyetü'l-hikme'nin Tenkitli Neşri

Abdullah YORMAZ*

Özet

Bu makalede İbn Sînâ geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri olan Esirüddin Ebherî'nin *Hidâyetü'l-hikme* adlı eseri hakkında bilgi verildikten sonra eserin tenkitli neşri sunulmuştur. XIII. yüzyılda kaleme alınan *Hidâyetü'l-hikme* Felsefe'nin tüm alanlarını kapsamasının yanında konuları tartışmalardan uzak öğretici tarzda ele almasından dolayı medreselerde yüzyıllar boyu ders kitabı olarak okutulmuştur. Eser Mantık, Tabî'iyat ve İlâhiyat olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Her bölüm de kendi içinde Fenn ve Fasıl başlıklarıyla alt bölümlere ayrılmaktadır. Eserde bazı konulara getirilen itirazlara cevap vermek ya da ilgili konuyu daha ayrıntılı şekilde açıklamak amacıyla Hidâye adıyla alt başlıklar yer almaktadır. Bu kelimenin *Hidayetü'l-hikme* ismine kaynaklık etmesi muhtemeldir.

Anahtar Kelimeler: Ebherî, *Hidâyetü'l-hikme*, Mantık, Tabî'iyat, İlâhiyât.

Abstract

Abhari is one of the most eminent philosophers following Avicenna's tradition. We present an edition of text of Hidaya al-Hikma after giving breaf information on its content. This book has been studied as a textbook for centuries because of including all subjects of philosophy in accordance with Avicenna's tradition and written as didactic book. It consists of three major chapters; Logic, Physics and Metaphysics. Each chapter has been divided to Fenn and Fasl. This book might have been named as Hidaya al-Hikma because of the word Hidaye used as subtitle in the book.

Key Words: Al-Abhari, Hidaya al-hikma, Logic, Physics, Metaphysics.

Bu çalışmada İbn Sînâ geleneğinin XIII. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden olan Esirüddin Ebherî'nin (663/1265) *Hidâyetü'l-hikme* adlı eserinin tahkikli neşri tanıtılacaktır.[1] *Hidayetü'l-hikme* Ebherî'nin mantık ilmine dair *Îsâgûcî* adlı eserinden sonra, İslam dünyasındaki ilim merkezlerinde en fazla okunan, üzerine şerh ve haşiyeler yazılan eseri olma özelliğine sahiptir.[2]

Kitabın başlığını oluşturan "Hidâye" kelimesi, bir konudan diğerine geçişte başlık olarak kullanıldığı gibi, ele alınan konuyla ilgili yapılabilecek muhtemel

* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Felsefesi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

1 Bu metin, Abdullah Yormaz tarafından hazırlanan *Ebherî'nin Hidayetü'l-hikme'si ve Osmanlı-Türk Düşüncesindeki Yeri* başlıklı yüksek lisans tezinin (2003, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü) bir bölümünü oluşturmaktadır.

2 *Hidayetü'l-hikme*'nin medreselerde ders kitabı olarak okutulması ve üzerine yazılan şerh ve haşiyeler için bk. Abdullah Yormaz, "Muhalif Bir Metin Nasıl Okunur? Osmanlı Medreselerinde *Hidayetü'l-hikme*", *Dîvân İlmi Araştırmalar*, sy.18 (2005/1), s. 175-192.

197873

2 . NİSAN 2012

YAYINEVİ
© TN İletişim

Araştırma İnceleme 26
Dr. Kamil Kömürcü
Esîrüddin el-Ebherî'nin Mantık Anlayışı

Düzelti: TN İletişim
Grafik Tasarım: Tavoos
Uygulama: Tavoos
Baskı: Özkan Matbaacılık / İvedik Ankara

ISBN 978-605-5932-48-0

1. Baskı: Nisan 2010

İletişim Adresleri
Halide Nusret Zorlutuna Sk. 4/7
06420 Çankaya Ankara
tel.: 0312. 439 01 69
faks: 0312. 439 01 68
yayineviyayin@gmail.com

24 NİSAN 2012

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Ebheri Esirüddin

ESÎRÜDDİN EL-EBHERÎ'NİN MANTIK ANLAYIŞI

Dr. KAMİL KÖMÜRCÜ

Türkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 197873
Tas. No:

D2917
MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN
23 OCAK 2011

İslâmî İlimler Dergisi, Yıl 5, Sayı 2, Güz 2010 (131-147)

Esîrüddin el-Ebherî'nin Muğalata'ya (Safsata) Bakışı

Dr. Kamil KÖMÜRCÜ

ABSTRACT

Al-Abhari's Views on Sophisme (Mugalata)

Sophisme, according to al-Abharî, is a syllogism consisting of incorrect propositions. These propositions are fallacy and deceptive. One approaches these syllogisms to deceive the other people consciously or unconsciously. One protects himself/herself from the erroneouses, learning these typical syllogisms. According to al-Abharî, the fallacy in a syllogism occurs either from the matter of this syllogism or its form. Sometimes, the fallacy occurs from both the matter and the form. The fallacy originating from its form arises from violating the conditions that generate valid conclusion. Al-Abharî evaluates these typical fallacy under six titles in the varied books. The fallacy originating from its matter results from the utterance of syllogism or its meaning. Al-Abharî investigating two fallacy regarding the utterance, expresses fifteen fallacies regarding the meaning, in addition to three fallacies resembling these. Al-Abharî presents twenty six fallacies regarding the utterance and the meaning.

Key Words: al-Abharî, sophisme, syllogism, fallacy, form, matter, utterance, meaning.

Giriş

Muğalata, mantığın ana konularından biridir. Mantıktaki beş sanatın sonuncusunu oluşturur. Bu sanatın esaslarını sistemli olarak ilk kez Aristoteles (m.ö. 384-320) sofistlerin iddialarını çürütmek için yazdığı *Sofistik Çürütmeler* isimli eserinde ortaya koymuştur.

Aristoteles'in diğer eserleri gibi bu kitabı da tercüme devrinde Arapçaya çevrilmiştir. *Sofistik Çürütmeler,* Arapçaya genellikle *Kitabu's-Sufistika* ismiyle tercüme edilmiştir.[1] İslam mantıkçıları tercüme devrinden sonra muğalata üzerine telif eserler yazmışlardır. Bunlardan ilk akla gelenler, Fârâbî'nin (ö. 950) *Kitâbu'l- Emkineti'l-Muğalatati*[2] ve İbn Sînâ'nın (ö.m. 1037) *Kitâbu's-Şifa'nın* yedinci kitabı olarak kaleme aldığı *es-Safsata*[3] isimli çalışmalarıdır.

Esîrüddin el-Ebherî (ö.m. 1265) on üçüncü yüz yılda yaşamış önemli bir mantıkçı ve filozoftur. Klasik mantığın dokuz bölümünü çeşitli eserlerinde in-

1 Bedevî, Abdurrahman, *Mantıku Aristo,* Dârü'l-Kalem, Beyrut, 1980, s., 27; eserin Arapça tercümeleriyle ilgili bkz., Ebû Ali İbn Sînâ, *eş-Şifâ* (7. Kitap/ *es-Safsata;* Thk., Ahmet Fuat Ehvânî; Kaynak: İbrahim Medkur; Tahkik edenin yazdığı mukaddime), Kahire, 1966, s., 4.

2 Fârâbî, *Kitâbu'l-Emkineti'l-Muğalatati,* (*el-Mantık inde'l-Fârâbî-II;* içinde; thk: Refik el-Acem), Beyrut 1987.

3 İbn Sînâ, *a.g.e.;* bu kitap 2006 yılında Türkçeye çevrilmiştir. Bkz., Ebû Ali İbni Sînâ, *Sofistik Deliller* (*Kitabu'ş-Şifa/es-Safsata,* çev., Ö. Türker), Litera yay., İst., 2006.

Müellife fot.

DOKÜMANTASYON MERKEZİ 4

EIr. c.1 sayı(2), s.216-217, 1982 (LONDON)

ABHARĪ SAMARQANDĪ, **AṮĪR-AL-DĪN** AL-MOFAŻŻAL B. ʿOMAR B. AL-MOFAŻŻAL (d. 663/1264), logician, mathematician, and astronomer. The only facts known about his life are that he was born and educated in Mosul but moved to Erbel (Arbela) in 625/1228. He was the disciple of Kamāl-al-dīn b. Yūnos and the teacher of Ebn Ḵallekān.

His Arabic works include the following: 1. *Hedāyat al-ḥekma*, philosophical work divided into sections on logic (*al-manṭeq*), physics (*al-ṭabīʿīyāt*), and metaphysics (*al-elāhīyāt*). There are many commentaries on this text (see list in Brockelmann, *GAL* S. I, pp. 839-44). The most famous commentaries are by Mīr Ḥosayn b. Moʿīn-al-dīn Maybodī (several editions; see Brockelmann, *GAL* S. I, p. 840) and by Ṣadr-al-dīn Moḥammad Šīrāzī. 2. *Ketāb al-Isāğūjī*, or *Resāla al-Aṯīrīya fi'l-manṭeq*, one of the most popular Arabic elaborations of Porphyry's *Isagogues*. Among the numerous commentaries, and commentaries on commentaries, of this work are one by Moḥammad b. Ḥamza Fanārī (d. 834/1430-31) and one by Zakarīyāʾ b. Moḥammad al-Anṣārī (d. 927/1520). Ṣadr b. ʿAbd-al-Raḥmān al-Akżarī summarized the work in 94 lines of *rajaz* poetry under the title *al-Sollam al-morawnaq fi'l-manṭeq* (Cairo, 1318/1900, and other editions). This *resāla* was first published in Rome in 1625 by P. Thomas Novariensis with a Latin translation, entitled *Isagoge, i.e. breve introductoriom arabum in scientiam logicae cum versione latina*. E. Calverly has given an English version of it in the *D. B. Macdonald Memorial Volume*, Princeton, 1933, pp. 75-85; see also C. F. Seybold, "Al-Abharī's Īsaghūjī und al-Fanārī's Kommentar dazu," *Der Islam* 92, 1919, pp. 112-15.

Other works on logic include *Tanzīl al-afkār fi taʿdīl al-asrār* and *Jāmeʿ al-daqāʾeq fi kašf al-ḥaqāʾeq*. Among his works on astronomy are: *Moḵtaṣar fi ʿelm al-hayʾa*; *Resālat al-asṭorlāb*; *Derāyat al-aflāk*; *al-Zīj al-šāmel*, and *al-Zīj al-eḵtīārī*, known as *al-Zīj al-Aṯīrī*.

Bibliography: Brockelmann, *GAL* I, p. 608. Suter, *Mathematiker*, pp. 145-46. G. Sarton, *Introduction to the History of Science*, Washington, D. C., 1927-48, II, p. 69. Y. E. Sarkīs, *Moʿjam al-maṭbūʿāt al-ʿarabīya wa'l-moʿarraba* I, Cairo, 1346/1928, cols. 290-91. Zereklī, *Aʿlām*² VIII, p. 203. N. Rescher, *The Development of Arabic Logic*, Pittsburgh, 1964, pp. 196-97.

(G. C. ANAWATI)

TÜRKELİ YAYINLARI : 15

Ebherî, Esîruddin

Büyük Filozof

ESURIDDIN EBHERİ

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Ansiklopedisi

YAZAN
Dr. Mehmet Sadettin AYGEN

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Ansiklopedisi
Kütüphanesi
Kayıt No. : 2048
Tasnif No. : 921 EBH

TÜRKELİ MATBAASI — AFYON

Buṭrus al-Ḥakīm al-Iḫmīmī

Über einen Alchimisten namens Buṭrus al-Iḫmīmī ist m. W. nichts bekannt. Einen *terminus a quo* liefert er uns in seiner Abhandlung (Cod. Fatih 3227, 85a) durch die Nennung von Ḏu n-Nūn al-Miṣrī (st. 246/861, s. o. S. 273). Falls er mit dem Buṭrus identisch ist, den ar-Rāzī in seinem *K. aš-Šawāhid* zitiert (s. MASB 3/1910/71), muß er in der zweiten Hälfte des 3./9. Jahrhunderts gelebt haben. Zu seinen Quellen gehören (Pseudo-)Hermes und Zosimos.

1. – *R. Buṭrus al-Ḥakīm ilā waladihī* Fatih 3227/8 (81a–89a, 12. Jh. H.)[1], Kairo, früher im Privatbesitz von al-Ḫānǧī, 37a–44, s. Kraus I, 188.
2. – *R. Buṭrus ilā ǧamīʿ ahl zamānihī fī ṭ-ṭabāʾiʿ wa-t-taḫlīṭ wa-l-ʿamal* Fatih 3435/4 (11a–13a, 9. Jh. H.)[2].
3. – *R. Buṭrus al-Ḥakīm* Carullah 2130 (73a–80b, 10. Jh. H.)[3].
4. – *Tadbīr Buṭrus li-waladihī Sūras* Gotha 1261 (40a–41b)[4] =? Paris 2620 (ff. 135–141, s. Vajda 608) udT. *R. ilā Sūras fī ʿilm aṣ-ṣināʿa*.

ʿUbād (Abu l-ʿUbād)

Von einem Alchimisten namens ʿUbād ist ein Kommentar zum Dialog zwischen Maria und Ares erhalten. Vielleicht ist dieser mit dem Alchimisten Abu l-ʿUbād identisch, den ar-Rāzī nach der Angabe von al-Mufaḍḍal b. ʿUmar al-Abharī (st. 663/1264, s. Brock. I, 464) in seinem *K. Hidāyat al-ḥikma* zitiert (s. Vorwort von Karimov zu *Sirr al-asrār* von ar-Rāzī, Taškent 1957, S. 48).

Šarḥ risālat Māriya al-ḥakīma Vehbi 2273/4 (ff. 136–150).

ʿUmāra al-Manūfī

Gehört auch dieser Alchimist zu den frühen arabischen Alchimisten?

[1] Inc.: „*Qāla Buṭrus al-Iḫmīmī li-waladihī: yā bunaiya innaka qad balaġta min al-ʿumr . . .*"
[2] Inc.: „*Ammā baʿd salāmun ʿalaikum maʿšar al-ḥukamāʾ . . . fa-innī waḍaʿtu kitāban min qaul Harmis . . .*"
[3] Inc.: „*Yā bunaiya innaka balaġta mabāliġa ar-riǧāl . . .*"
[4] Inc.: „*Qalā yā waladī innī uqarribu ʿalaika ṭ-ṭarīq . . .*"

SEZGİN, FUAT, GAS, c. IV, s. 274, 1971 (LEIDEN)

CHAPTER XLVI

PHILOSOPHIC AND CULTURAL BACKGROUND

(Second Half of Thirteenth Century)

I. EASTERN ISLĀM

AL-ABHARĪ

Al-Mufaḍḍal ibn 'Umar al-Abharī (not Abahrī), Athīr al-dīn. (There is a place called Abhar in Jibāl). Persian philosopher, logician, mathematician, astronomer, writing in Arabic. He studied under Kamāl al-dīn Ibn Yūnus. In 1228 he moved from Mūṣul to Irbil (Arbela). He died c. 1263. He wrote:

1. Hidāyat al-ḥikma. (Guide to wisdom) divided into three parts, dealing respectively with logic (manṭiq), physics (ṭabī'īyāt) and theology (ilāhīyāt). The popularity of this work is proved by many commentaries, notably the one composed by Mīr Ḥusain ibn Mu'īn al-dīn al-Maibudī (1475–1476).
2. Kitāb al-īsāghūjī. This is a summary of Porphyry's Isagoge. The Isagoge was well known to the Muslim world through translations directly from the Greek or from the Syriac, and through commentaries and elaborations. Al-Abharī's was the best known of these, and was in its turn the subject of many new elaborations or supercommentaries by Shams al-dīn Aḥmad ibn Ḥamza al-Fanārī (d. 1430–1431), by Zakarīya' ibn Muḥammad al-Anṣārī (1423–1520), by al-Ḥifnāwī (d. 1764–1765), etc. It was put in 94 rajaz verses by Al-Ṣadr ibn 'Abd al-Raḥmān al-Akhḍarī in 1534–1535, Al-sullam al-murawniq fī-l-manṭiq.
3. Astronomical tables, zīj (al-zīj al-shāmil?; comprehending tables).
4. Mukhtaṣar fī 'ilm al-hai'a. An astronomical summary in 22 chapters.
5. Risāla fī-l-asṭurlāb. On the astrolabe.
6. Kashf al-ḥaqā'iq fī taḥrīr al-daqā'iq.
7. Other astronomical treatises not well determined. There seem to be three of them but some may be identical with 3 or 4. One seems to deal with the sections of spheres.

A philosophical compilation of his, the Zubdat al-asrār (Cream of secrets), was translated into Syriac by Abū-l-Faraj.

Some of his works may belong to the first half of the thirteenth century.

Text—1. The commentary on the Hidāyat by Mīr Ḥusain al-Maibudī was printed at Calcutta, lithographed at Lucknow (no dates).

2. Shams al-dīn's commentary on the Īsāghūjī was printed in Constantinople, 1820. Editions with other commentaries, Cairo, 1305, 1306, 1310 H.

Al-sullam al-murawniq fī-l-manṭiq. Printed Cairo 1318 H. Many later editions with or without additional glosses, in Cairo and Fez.

Criticism—Ibn Khallikān (De Slane, vol. 3, 468, 1868). C. Brockelmann: Arabische Litteratur (vol. 1, 464–465, 1898); Encyclopaedia of Islām (vol. 1, 69, 1908). H. Suter: Mathematiker der Araber (145, 227, 1900). Moh. Ben Cheneb: Īsāghūjī (Encyclopaedia of Islām, vol. 2, 527, 1921). J. E. Sarkis: Dictionnaire de bibliographie arabe (290, 1928).

SARTON, c. II/2, s. 867, 1975 (NEWYORK)

Müellife fot.

DOKÜMANTASYON MERKEZİ

364. El-Mufaḍḍal b. ʿOmar Aṯîr ed-dîn el-Abahrî,[a]) bedeutender Philosoph, Mathematiker und Astronom, ein Zeitgenosse und in mathematischen Fächern noch Schüler von Mûsâ b. Jûnis Kemâl ed-dîn (s. Art. 354). Er studierte unter diesem, als er schon selbst ein berühmter Lehrer und Gelehrter war, noch den Almagest (vergl. auch Bibl. math. 9 (1895) p. 14). Von ihm ist besonders sein logisches Werk, die *Isagoge,*[b]) berühmt geworden und verbreitet. Von astronomischen Schriften existieren von ihm: in Leiden (1104) ein astronomisches Werk ohne Titel, in der Vorrede aber giebt er an, er behandle darin das Ganze des astronomischen Wissens in 10 Kapiteln. Ein ähnliches Werk ist in Paris (2515), betitelt: *Muchtaṣar fîʿilm el-heiʾa* (Abrifs der Astronomie), in 22 Kapiteln; vielleicht ist das erstgenannte Werk nur ein Teil oder noch eine weitere Verkürzung von diesem. Abhandlung über das Astrolabium, in 14 Kapiteln, Paris (2544, 5⁰). Auszüge aus einem Werke von ihm, betitelt: *fî dirâjet el-aflâk* (über die Kenntnis der Sphären)[c]) befinden sich in Oxford (I. 940, 9⁰). Ebenda (I. 913, 5⁰) befinden sich Auszüge aus einem nicht näher bezeichneten Buche unsers Autors. Ibn Ch. (II. 133, Übers. III. 468) nennt ihn als Verfasser astronomischer Tafeln. El-Abahrî wird ca. 660 (1262)[75] gestorben sein. (Ibn Ch. II. 133, Übers. III. 468; Abulfar. 485.)

a) So und nicht „Abharî" soll gelesen werden; vergl. Dorn, drei astronom. Instrum. p. 93.

b) So genannt nach dem griechischen Vorbilde, der Isagoge des Porphyrius.

c) Uri übersetzt: de sectionibus circuli (?).

SUTER, s. 145–146, 1900 (LEIPZIG)

الموسوعة العربية , المجلد الأول , دمشق 1998,
ص. 121
İSAM KTP 92179..
Ebhari Esiruddin

■ الأبهري (المفضّل بن عمر -)

(٠٠٠-٦٦٣هـ/ ٠٠٠-١٢٦٤م)

فيلسوف ورياضي، عاش في الموصل ثم انتقل إلى إربل سنة ٦٢٦هـ/١٢٢٨م. كان تلميذاً لعالم نال شهرة عظيمة، هو كمال الدين موسى بن يونس بن محمد بن منعة (ت ٦٣٩هـ)، وقد قال عنه «ليس بين العلماء من يماثل كمال الدين».

وضع الأبهري مؤلفات قيمة في الرياضيات وعلم الهيئة والإسطرلاب، كما وضع رسائل نفيسة في الحكمة والمنطق والفلسفة. ومن أشهر مؤلفاته: «كتاب هداية الحكمة»، وهو يتمتع بشهرة واسعة، رتبه على ثلاثة أقسام: في المنطق - والطبيعيات - والإلهيات. وشرحه قاضي مير حسين بن معين المَيْبُذيّ (ت ٨٨٠هـ)، وطبع في القسطنطينية سنة ١٣٢١هـ. وكذلك شرحه صدر الدين محمد بن إبراهيم الشيرازي (ت ١٠٥٠ هـ)، وطبع في الهند سنة ١٢٩١هـ وكتاب زبدة الأسرار: وهو مجموعة فلسفية، ترجمها إلى السريانية ابن العبري (ت ٦٨٥ هـ). وكتاب «الإيساغوجي»، وهو اقتباس من كتاب فرفوريوس الصوري المعروف بهذا الاسم. وله عدة شروح، طبع منها شرح شمس الدين أحمد الفناري (ت ٨٣٤ هـ/١٤٣٠م) في القسطنطينية سنة ١٨٢٠م.

وللأبهري في الهندسة مقالة في البرهان على صحة حل كمال الدين بإنشاء مربع يكافىء قطعة دائرة، ومقالة هندسية أخرى وجدت في مكتبة بلمبتون بجامعة كولومبيا، تشير إلى أن الأبهري حاول إثبات موضوعة التوازي لإقليدس. ويمتاز البرهان الذي قدّمه الأبهري بالإبداع الأصيل والتفكير العميق، إذ لم يسبق لأحد قبل الأبهري أن لاحظ الفكرة المبدعة التي استخدمها في البرهان، وهي أن العمود المقام على منصف زاوية يلاقي ضلعيها. وقد أضافت هذه الملاحظة مكافئاً جديداً لموضوعة إقليدس. ونشر أحد الرياضيين الإنكليز برهاناً لموضوعة إقليدس هذه في «مجلة الرياضيات البحتة والتطبيقية» عام ١٨٩٨م، أي بعد الأبهري بنحو ٧٠٠ سنة، وجاء برهانه مطابقاً تماماً لبرهان الأبهري، وربما يكون اطلع على برهانه. ويشار هنا إلى أنه ثبت في عام ١٨٤٦م عدم إمكان برهنة الموضوعة الخامسة لإقليدس، كما يُذكر أن النقص في برهان الأبهري هو في الانتقال من عبارته الصحيحة «لا يوجد عمود أخير يقطع ضلعي الزاوية» إلى العبارة «إن جميع الأعمدة على منصف الزاوية تقطع ضلعي الزاوية». ويشار هنا إلى أنه لمّا كانت مجموعتا الأعمدة التي تقطع ضلعي الزاوية والتي لا تقطعهما تكوّن قطعاً من نوع قطع ديدكند فيوجد إذن عمود أول لا يقطع الضلعين. وهذا ما تحقق فعلياً في أفكار الهندسة اللاإقليدية.

زهير الكتبي

الموضوعات ذات الصلة:

الإسطرلاب - إقليدس.

مراجع للاستزادة:

- هاشم الطيار ويحيى سعيد، موجز تاريخ الرياضيات (جامعة الموصل ١٩٧٧).
- كارلو نلينو، علم الفلك: تاريخه عند العرب في القرون الوسطى (رومة ١٩١١).

■ أبو بكر بن أحمد الأسدي

◄ قاضي شهبة (ابن -).

■ أبو بكر الصديق

(٥١ ق هـ-١٣هـ/ ٥٧٣-٦٣٤م)

عبد الله بن عثمان المكنى بأبي قحافة بن عامر بن تَيْم بن مُرّة من قريش، وأمه أم الخير، سلمى بنت صخر من بني تَيْم بن مُرّة، أول الخلفاء الراشدين، لقب بالعتيق لإكثاره من عتق العبيد، ولأن الرسول ﷺ بشره بأنه عتيق الله من النار، وسُمي صدّيقاً لأنه صدّق الرسول ﷺ ليلة أُسري به، وكان أبو بكر أعلم قريش بأنسابها، وكان رجلاً تاجراً ذا خلق حميد، أليفاً ودوداً حسن المعاشرة، وكان يتولى في الجاهلية أمر الديات وينوب فيها عن قريش، فما تولاه من هذه الديات صدّقته قريش وقبلته، وما تولاه غيره خذلته وترددت في قبوله وإمضائه، وكان في جاهليته وإسلامه وقوراً يغار على مروءته ويتجنب مايريب فلم يشرب الخمر قط لأنها مُخلّة بوقار مثله، ولما سُئل لمَ كان يتجنبها في الجاهلية قال: «كنت أصون عرضي وأحفظ مروءتي فإن من شرب الخمر كان مضيّعاً في عقله ومروءته»، وكان رجال قومه يأتونه ويألفونه لعلمه وتجاربه وحسن مجالسته، فلما أسلم أبو بكر - وكان من أوائل من اعتنقوا الإسلام - أظهر إسلامه، وجعل يدعو إليه من وثق به من قومه ممن يغشاه ويجلس إليه، فأسلم على يديه عثمان بن عفان، والزبير بن العوام وعبد الرحمن بن عوف وسعد بن أبي وقّاص وطلحة بن عبيد الله. وقد بقي أبو بكر في مكة إبان هجرة الكثير من المسلمين إلى الحبشة، وصحب الرسول يوم هاجر إلى المدينة، وآخى الرسول بينه وبين عمر بن الخطاب بعد الهجرة.

شهد أبو بكر بدراً وأُحُداً والمشاهد كلها، وكان فيمن ثبت مع رسول الله في أُحد حين ولّى الناس، ودفع رسول الله ﷺ رايته العظمى يوم تبوك إليه. وكانت سوداء، وأمرَه أن يصلي بالناس في أثناء مرضه.

بويع أبو بكر بالخلافة يوم قبض الرسول ﷺ سنة ١١ هـ إثر جَدَل دار بين المهاجرين والأنصار في سقيفة بني ساعدة وقد حاول كل فريق إبراز حقه في تولي أمور الجماعة فحسم عمر بن الخطاب الجدل بأن تقدّم هو وأبو عبيدة بن الجراح من أبي بكر وقالا له: «... إنك أفضل المهاجرين وثاني اثنين إذ هما في الغار، وخليفة رسول الله على الصلاة، والصلاة أفضل دين المسلمين، فمن ذا ينبغي أن يتقدمك أو يتولى الأمر عليك أبسط يدك نبايعك». وسبقهما إليه بشير بن سعد الأنصاري فبايعه وقام إليه مبايعاً من كان حاضراً من الأوس والخزرج والمهاجرين وهذا ماتعارف المؤرخون على تسميته باسم البيعة الخاصة التي تلتها في اليوم التالي البيعة العامة في المسجد.

ومع أن بيعة أبي بكر كانت أمراً مفاجئاً لا روية فيه ولم يستشر فيه كل المسلمين الموجودين في المدينة، وإنما بودر بها خوف وقوع الفتنة. فقد قال عمر في تعليل اختيار أبي بكر للخلافة كلمته المأثورة: «ليس فيكم من تقطع إليه الأعناق مثل أبي بكر».

(050022) (T) 91222

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BİLİM DALI

EBHERÎ'NİN *HİDÂYETÜ'L-HİKME*'Sİ VE OSMANLI-TÜRK DÜŞÜNCESİNDEKİ YERİ

Yüksek Lisans Tezi

Abdullah YORMAZ

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi
Dem. No: 91222
Tas. No: 181.2 YOR.E

Danışman: DOÇ. DR. İLHAN KUTLUER

İstanbul, 2003

Ekmeleddin İhsanoğlu, Boris A. Rosenfeld, Mathematicians, astronomers and other scholars of Islamic civilization and their works (7th-19th c.), Istanbul 2003, pp. 209-210.
İSAM KTP.91191

Ebherî

595. ATHIR AL-DIN AL-ABHARI

Athīr al-Dīn al-Mufaḍḍal ibn `Umar al-Abharī (d. 1263), born in Abhar, Jibal, pupil of al-Shaybānī (No 573), worked in Mosul and Irbil, philosopher, author of the revision of Porphyry's "Introduction to "Cathegories" (of Aristotle).

See: GAL (I 608-611, 625), GAL^2 (I 839-844), GAS (VII 401), HD (485), IHS (II 867), KWA [1] (II 133), KWA^2 (III 468), KZ (I 307, 502, II 440, III 101, 538, V 206, 212, 426, 653, VI 112, 383, 473, 568), MAA (145-146), MAMS (II 388-390), SSM (149-150), STMI (478); Anawati [6], Seybold [3].

E1. Guide in Philosophy (Hidāya al-ḥikma) - Hyderabad (Osm. 666, Salar (falsafa 100), Mashhad (961-963). Edition: al-Abhari [4]. Encyclopaedical treatise.

M1. Treatise for Compass for [Conic] Sections (Risāla fī birkār al-quṭū`) - Istanbul (TK 3455/10). Treatise on "perfect compass" invented by al-Kūhī (No 277).

M2. Improvement of "Elements" of Euclid (Iṣlāḥ al-Isṭuqsāt, Iṣlāḥ Uṣūl Uqlīdis) - Dublin (3424 - under the first title), Istanbul (ArM 596), Tehran (Sipahsalar 219 - under the second title). Work in 13 books. Certain chapters are included in (No 655, M1) of al-Samarkandī, therefore the proof of Postulate V in this treatise was published by Dilgan [5, 7] and by Rosenfeld and Yushkevich [3] as proof of al-Samarkandi. French translation of the chapter on parallel lines: Jaouiche [4] (116-119).

M3. Book on Equations (Kitāb al-mu`ādalāt) - is quoted in anonymous algebraic treatise Istanbul (SM Carullah 1457/3), see SHIM (521).

A1. Concise Zīj according to `Alā' al-Dīn's Observations (al-Zīj al-mulakhkhaṣ `alā al-raṣad al-`Alā'ī) - Calcutta (Buhar 347). Research: SIAT (131). Possibly, it is an abridgement of "Zīj of Shah" (No 593, A2) by al-Sālār dedicated to Khwarizmshah `Alā' al-Dīn Muḥammad.

A2. Book on the Science of Astronomy (Kitāb fī `ilm al-hay'a) = Concise [Book] on the Science of Astronomy (Mukhtaṣar fī `ilm al-hay'a) = Science of Astronomy Abridged from Astronomy of Kushyār and from Astronomy of Ibn Aflaḥ of Seville (Mā ikhtaṣarahu fī `ilm al-hay'a min hay'at Kushyār wa min hay'at Ibn Aflaḥ al-Ishbīlī) - Cairo (hay'a 57, Ṭal`at hay'a 48/2), Istanbul (SM Carullah 1499/2), Leiden (134/3), Paris (2515). Description of the Istanbul manuscript: SHIM (493). Treatise in 22 parts composed in 1335 by the books (No 308, A8) of ibn Labban and (No 448, A1) ibn Aflah.

A3. Treatise on the Science of Astronomy (Risālā fī `ilm al-hay'a) - Istanbul (Millet Feyzullah 1339/2). Description of the Istanbul manuscript: SHIM (493). Treatise in 20 chapters.

A4. Treatise on Knowledge of the Astrolabe (Risāla fī ma`rifat al-asṭurlāb) - Cairo (Taymūr riyāḍa 165/3 - anonymous), Istanbul (SM Carullah 1468/1). Description of the Istanbul manuscript: SHIM (493).

A5. Rules of Comprehension on the Knowledge of Celestial Spheres (`Aqāid al-idrāk fī dirāyat al-aflāk) - Oxford (I 940/9).

A6. Sufficient for the Contented (Kifāyat al-kanū`) - Mahachqala (187/4). Treatise on operations with the astrolabe.

A7. Zīj of Fakhir (Syntaxis tou Fecheir) - is mentioned in Byzantine translation of "Zīj" of Shams al-Din al-Bukhari (No 694, A1), probably, it is a revision of Zīj (No 341, A2) of al-Nasawī with the same title.

PH1. Introduction [to Logic] (īsāghūjī). Edition: al-Abharī [2]. Edition with Latin translation: al-Abharī [1]. English translation by Calverly: al-Abharī [3].

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN
10 EKİM 2011

DOKÜMANTASYON MERKEZİ

7

X **AL-ABHARĪ**, ATHĪR AL-DĪN MUFAḌḌAL B. ʿUMAR, philosophical writer, about whose life nothing is known; d. in 663/1264 (according to Barhebraeus in 1262). He was the author of two works on scholastic philosophy, which were much in use and often commented: (i) *Hidāyat al-Ḥikma* in three parts, a. Logic (*al-manṭiḳ*), b. Physics (*al-ṭabīʿiyyāt*), c. theology (*al-ilāhiyyāt*). The best known commentary is that by Mīr Ḥusayn al-Maybudī, written in 880/1475). (ii) *al-Isāghūdjī*, an adaptation of the *Isagoge* of Porphyry (cf. FŪRFĪRIYŪS). Of the commentaries, that by Shams al-Dīn Aḥmad al-Fanārī (d. 834/1470) has been printed in Istanbul; for other commentaries and glosses, see Brockelmann.

Bibliography: Brockelmann, I, 608, S I, 839 ff.; C. F. Seybold, *Isl.*, 112 ff.

(C. BROCKELMANN)

EI, c. I., s. 98-99., 1960 (LEIDEN)

فكري الجزار ، مداخل المؤلفين و الأعلام العرب حتى عام ١٢١٥ ه = ١٨٠٠،
الجزء الأول ،١٩٩١ الرياد . ص . 30 ..DİA KTP.16760.

أثير الدين الأبهري

المفضل بن عمر بن المفضل، السمرقندي

٠٠٠ - ٦٦٣هـ*

٠٠٠ - ١٢٦٤م

* في كشف الظنون ع ٢٠٦ «المتوفي سنة ٧٠٠هـ»؛ وفي ع ٢٠٢٨: المتوفي سنة ٦٠٠هـ. وكنا نخال التاريخ الأخير غلطة مطبعية، ولكن صاحب الكشف ذكر بالحرف رأياً آخر وهو: «ستين وستمائة» ثم ذكر سنة ٦٦٣ كرأي ثالث. وفي فهرس مكتبة الأزهر (علم المنطق): «المتوفى سنة ٧٠٠هـ، وفي فهرس علم الفلسفة والحكمة جاء فيه: المتوفي سنة ٦٦٠هـ. وذكر «سركيس» في معجمه: أن صاحب ديوان الإسلام ذكر المترجم له وقال عنه: «توفي بعد سنة ٦٣٠» .

١ - الأعلام ط ٣ في ٨:٢٠٣، ط ٤ في ٧:٢٧٩
٢ - معجم المؤلفين ١٢:٣١٥
٣ - كشف الظنون: في مواضع منها ١ ع ٢٠٦، ٢ ع ٢٠٢٨
٤ - هدية العارفين ٢ ع ٤٦٩
٥ - فهرس مكتبة الأزهر (المنطق - الفلسفة) ٣:٣٤٣، ٥٢٤
٦ - معجم المطبوعات العربية والمعربة «سركيس» ع ٢٩٠

06 MART 1995
MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

29. – Aṯīraddīn al-Mufaḍḍal b. ʿUmar al-Abharī (st. 663/1265, s. Br. S I, 839, vgl. Suter S. 145), „Einleitung in den *Almagest*, die in 12 Büchern enthält, was – abgesehen von Euklids *Elementen* – für das Verständnis des *Almagest* erforderlich ist", Ayasofya 2583 bis (136 ff., im Jahre 662 H. mit dem Original kollationiert, Krause S. 523, wo die Schrift als anonym aufgeführt wird).

SEZGIN, FUAT, GAS, c. VI. s. 94, 1978 (LEIDEN)

الابهرى

مفكر اسلامى ، وهو أثير الدين مفضل
ابن عمر ، ينسب الى مدينة ابهـــر
الفارسية ، اشتهر بكتابه « هـــداية
الحكمة » فى الفلسفة ، قسمه الى ثلاثة
أجزاء : فى المنطق ، وفى الطبيعيات ، وفى
الالهيات . توفى عام ٦٦٣ هـ (١٢٦٤م)

Kamusu'l-İslami, c.I. s.16, 1963 (KAHİRE)

ذخائر التراث العربة الأسلامية, مج. الأول,١٤٠١/١٩٨١.
ص. [٢٠٢ : ٢٠٢],
İSAM 95809. 281-282

الابهـــري

أثير الدين المفضل بن عمر (بعد ٦٣٠ هـ)

١ - **ايساغوجي** .

- روما ، ١٦٢٥م ، مع ترجمة لاتينية .
- الهند ، ١٢٦٨هـ = ١٨٥١م .
- مصر ، طبع حجر ، ١٢٧٣هـ = ١٨٥٦م ، ١٢٧٦هـ = ١٨٥٩م .
١٣٠٣هـ = ١٨٨٥ ، ١٣٠٤هـ = ١٨٨٦م ، ١٣٠٦هـ = ١٨٨٨م ،
١٣٢٣هـ = ١٩٠٥م .

انظر أيضا :
(مرشد الاخوان في منطق اليونان) .
وهو نظم كتاب ايساغوجي ، نظمه كارجوزه محمد الامير بن القرشي بن البصير الحسيني .
القاهرة ، جمعية النشر والتأليف الازهرية ، ١٩٣٧م ، ٣٢ ص .

٢ - **قال اقول** .

- كانبور ، ١٢٩٣هـ = ١٨٧٦م .
- لكناو ، ١٨٤٠م .

[وهو شرح : ايساغوجي للمؤلف]

٣ - **الهداية (او هداية الحكمة)** .

- الاستانة ، طبع حجر ، (د ت) .

شروح الكتاب :

(أ) شرح الهداية ، لمير حسين معين الدين الميبدي الحسيني .
الهند ، ١٢٨٨هـ = ١٨٧١م .

(ب) شرح الهداية ، لصدر الدين محمد بن ابراهيم الشيرازي .
الهند ، ١٣٠٨هـ = ١٨٩٠م ، وطهران ، ١٣١٣هـ = ١٨٩٥م .

07 AĞUSTOS 2006
MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Kelâmî eserleri
Tusi Nasireddin 667

04 MAYIS 2005

تنزيل الأفكار في تعديل الأسرار

لأثير الدين المفضل بن عمر الأبهري المتوفى سنة ٦٦٣هـ (سبق في ايساغوجي) .
خ مشهد ٣ : ١١ (بروكلمان ٥ : ١١٠) .

***

نصير الدين الطوسي المتوفى سنة ٦٧٢هـ (سبق في التذكرة) .

ـ تعديل المعيار في نقد تنزيل الأفكار

أوله : الحمد لله محق الحق ومبدع الكل الخ
خ كوبريلي ٩٠٥ .

عبدالله محمد الحبشي، جامع الشروح والحواشي , (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروخة في التراث الأسلامي و بيان شروحه)، الجزء الأول، 1425/2004 ابو ظبي , ص.
İSAM 130564. 667

عبدالله محمد الحبشي، جامع الشروح والحواشي ، (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروحة في التراث الأسلامي و بيان شروحه)، الجزء الثالث، 1425/2004 ابو ظبي ، ص. 1851 İSAM 130566.

- Fahreddin er-Razi
✓ Ebheri Esireddin
- Katibi Ali b. Ömer

الملخص في الحكمة والمنطق

لفخر الدين محمد بن عمر الرازي المتوفى سنة ٦٠٦هـ (سبق في عدة مواضع) .

***

شمس الدين محمد بن عبدان بن عبد الواحد اللبودي المتوفى سنة ٦٢١هـ (سبق في اقليدس وغيره) .

ـ شرح الملخص للرازي

(كشف الظنون : ١٨١٩) .

نجم الدين يحيى بن عبدان بن عبد الواحد المعروف بابن اللبودي المتوفى سنة ٦٦١هـ (سبق في الإشارات) .

ـ مختصر الملخص للرازي

(كشف الظنون : ١٨١٩) .

الأبهري (لعله المفضل بن عمر الأبهري المتوفى سنة ٦٦٣هـ) (سبق في إيساغوجي) .

ـ حواش على الملخص للرازي

(كشف الظنون : ١٨١٩) .

علي بن عمر بن محمد الكاتبي القزويني المعروف بدبيران المتوفى سنة ٦٧٥هـ (سبق في حكمة العين) .

ـ المنصص شرح الملخص للرّازي

(هدية العارفين ١ :٧١٣) أوله : الحمد لموجد الوجد بقدرته أجناس الموجودات الخ خ أزهرية (١١٧) أباظة ٦٣٩٧ .

Ebheri

٩٦٢- «جزءُ الأَبْهَري»:

قرأْتُه على أبي الحسن علي بن محمد بن أبي المجد، بإجازته من القاضي تقي الدين سليمان بن حمزة، بسماعه على كريمة بنت عبدالوهاب التبريزية، أنبأنا أبوالحسن علي ابن مهدي الهلالي، أنبأنا أبوالفضل أحمد بن عبدالمنعم الكُرَيْدِي(٢)، أنبأنا أبوالحسن أحمد بن محمد العَتِيقيّ، أنبأنا أبوبكر محمد بن عبدالله بن صالح الأَبْهَرِيّ الفقيه، به.

وأول الجزء: حديث عُمَارَة بن حديد، وآخره: (كان يُقَبِّلُ وَهُوَ صَائِمٌ).

---

(٢) في المخطوطة: «الكردي»، وانظر: «السير» ١٩/٢٢٤.

27 MART 2000

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

شهابالدين ابوالفضل احمد بن محمد بن علي بن حجر العصقلاني. المعجم المفهرس او تجريد اسانيد الكتب المشهورة والاجزاء المنثورة، تحقيق، محمد شكور محمود الحاجي امرير المياديني. بيروت ١٤١٨هـ / ١٩٩٨م، ص.
İSAM Ktp. 61756

محمد القادري, محمد ملشوش, فهرس المطبوعات الحجرية المغربية,
الدار البيضاء 2004., ص. s. 214-215

İSAM 132577

388. إيساغوجي في المنطق

الأبهري، أثير الدين المفضل بن عمر (663 هـ - 1264 م)

6 ص.، 180×220 مم

سنة الطبع : 1346 هـ / 1927 م

المصحح : الكتاني، محمد الطاهر بن الحسن (ت. 1347 هـ/1928 م) ؛ ابن إبراهيم،
أحمد بن محمد (ت. 1334 هـ/ 1916 م)

الملاحظات :

- ورد ضمن « مجموع المتون الكبيرة » والذي يشتمل على 27 متن
- ذكر اسم المصحح على أنه « محمد بن محمد بن إبراهيم » والصحيح هو « أحمد بن محمد بن إبراهيم » كما جاء عند فوزي عبد الرزاق

التصنيف حسب نظام الديوي : 160.72

مصادر الفهرسة :

ناصر السويدان، مداخل المؤلفين والأعلام العرب، ص. 4
الزركلي، الأعلام، مج. 7، ص. 279
سركيس، معجم المطبوعات العربية والمعربة، مج. 1، ص. 291
الزركلي، الأعلام، مج. 1، ص. 249
حجي، موسوعة أعلام المغرب، مج. 8، ص. 2977

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

فوزي عبد الرزاق، المطبوعات الحجرية في المغرب، ص. 113 و148

رقم الحجرية : 043ح - 18

389. إيساغوجي في المنطق

الأبهري، أثير الدين المفضل بن عمر (663 هـ - 1264 م)

إحالة المؤلف : أثير الدين الأبهري / السمرقندي

4 ص.، 150×260 مم

1 0 MAY 2007

الطابع : مطبعة الحجر - القاهرة

سنة الطبع : 1309 هـ / 1891 م

المصحح : يحيى، محمد

التصنيف حسب نظام الديوي : 160.72

مصادر الفهرسة :

ناصر السويدان، مداخل المؤلفين والأعلام العرب، ص. 4
الزركلي، الأعلام، مج. 7، ص. 279
سركيس، معجم المطبوعات العربية والمعربة، مج. 1، ص. 291
الزركلي، الأعلام، مج. 1، ص. 249
حجي، موسوعة أعلام المغرب، مج. 8، ص. 2977
فوزي عبد الرزاق، المطبوعات الحجرية في المغرب، ص. 113 و148
بروكلمان، تاريخ الأدب العربي، مج. 5، ص. 96 - 111

رقم الحجرية : 244ح - 20

İSAM KTP.
DM. 21718

محمد عيسي صالحية ، المعجم الشامل للتراث العربى المطبوع ، الجزء الاول ، ص. 21-22 ، ١٩٩٢ ، القاهرة .

Ebheri Esirüddin

الأبهري (المفضل بن عمر، أثير الدين) ت ٦٣٠هـ/١٢٣٢م.

12 EKİM 1995

١ - إيساغوجي

○ روما، ١٦٢٥م، مع ترجمة لاتينية.
○ الهند، دهلي: طبع حجر، ١٢٦٨هـ/ ١٨٥١م. ٦٠ص.
○ القاهرة، طبع حجر، عدة مرات، ١٢٧٣هـ/١٨٥٦م، ١٢٧٦هـ/١٨٥٩م ١٣٠٢هـ/١٨٨٥م، ١٣٠٤هـ/١٨٨٦م، ١٣٠٦هـ/١٨٨٨م، ١٣١٩هـ/١٩٠١م ١٣٢٣هـ/١٩٠٥م. ٣٢ص.
○ القاهرة، المطبعة الجمالية، ١٣٢٩هـ/١٩١١م.
○ تصحيح، محمد ماجد علي، دهلي: علي ذمة المولوي محمد عبدالأحد، المطبع المجتبائي (حجر)، ١٣٢٦هـ/ ١٩٠٧م، ٦٠ص.
○ الاستانة: ط حجر، ١٢٦٨هـ/١٨٥٢م، ٧ ص.
○ استانبول: مطبعة عامرة، عدة طبعات عنها ١٢٦٩هـ/١٨٥٣م، ١٢٩٣هـ/١٨٧٥م، ٧ص.

وانظر أيضاً، مرشد الاخوان في منطق اليونان، نظم كتاب إيساغوجي، نظمه كأرجوزة، محمد الأمير بن القريشي بن البصير الحسيني، القاهرة: جمعية النشر والتأليف الأزهرية، ١٩٣٧م، ٣٢ص.

٢ - قال، أقول

○ الهند، لكناو: طبع حجر، ١٢٥٦هـ/ ١٨٤٠م، ٦٠ص.
○ الهند، كانبور: طبع حجر، ١٢٩٣هـ/ ١٨٧٦م، ٦٠ص.

٣ - هداية الحكمة

○ استانبول: ط حجر، د.ت.

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Ebherî Esîrüddin

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
IX. Dizi - Sayı 14[b]

07 AĞU 2007

XIV. TÜRK TARİH KONGRESİ

Ankara: 9-13 Eylül 2002

KONGREYE SUNULAN BİLDİRİLER
II. Cilt - II. Kısım

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 164591
Tas. No: 956.004 TÜR.T

SONRA GELEN DOKÜMAN
MADDE YAYIMLANDIKTAN

ANKARA - 2005

AL- EBHERÎ AS-SEMERKANDÎ VE OSMANLI DÜŞÜNCESİNİN ALT YAPISI

HÜSEYİN AYDIN*

Osmanlı düşünce hayatının içeriğinin tahlili, boyutlarının değerlendirilmesi ve Osmanlı bilim zihniyetinin oluşmasının nedenlerinin belirlenmesinde nasıl bir model ortaya koymamız, nasıl bir yaklaşım sergilememiz gerektiği, henüz tartışılmış değildir. Ben, Osmanlı'nın bilimsel anlayışının ve kültürünün, dolayısıyla felsefesinin doğru bir değerlendirmesinin ortaya konabilmesi için, daha önceki dönemlere ait Osmanlı'yı besleyen kaynakların çok iyi değerlendirilmesi gerektiği görüşündeyim.

Osmanlı'nın eğitim-öğretiminin dayandığı ve onu sürekli besleyen kaynaklardan birisi de Ebherî'dir. Bu bildiride, Osmanlı düşünce yapısının büyük ölçüde dayandığı felsefecilerden biri olan *Ebherî* ele alınacaktır. Çünkü Osmanlı'nın düşünce yapısını tasvir edebilmek için, Gazâlî ile birlikte son şeklini almış olan bilim-düşünce geleneğini iyi anlamak gerekir. Ebherî, bu düşünce geleneğinin son şeklini almasından sonra yetişmiş bir felsefecidir. Ebherî, bu geleneğin felsefî yönünün kendisinde çok sade bir şekilde temsil edildiğinden dolayı ve sadece bu nedenle seçilmiştir.

Ebherî'nin tam adı, Esîrüddin al-Mufaddal b. Ömer as-Semerkandî al-Ebherî'dir. Hayatı hakkında açık bilgilere sahip değiliz. Şu kadarını biliyoruz ki, Musul'da doğmuştur. Ailesinin Semerkand'dan geldiği, kendisinin kullandığı "as-*Semerkandî*" nisbesinden anlaşılmaktadır. Tahsilini Musul, Horasan ve Bağdat'ta tamamladı. Musul sarayında bir süre kaldı. Anadolu'da bulundu ve bazı beyler tarafından itibar gördü; ders verdi. Daha sonra Erbil'e yerleşip, orada 1263 veya 1265'de öldü. Doğum tarihi bilinmiyor. O çağların yaş ortalaması göz önüne alınırsa, Ebherî'nin bütünü ile 13. yüzyılda yaşamış olduğu anlaşılır.

Ebherî çok sayıda kitap yazmıştır. Bunlardan iki tanesi vardır ki, Osmanlı bilim ve felsefe hayatında sürekli tedavülde kalmış, şerh ve haşiyeler yazılmış ve Osmanlı düşüncesini belirleyip besleyen kaynaklardan olmuşlardır. Bu iki kitap, *1) İsagoji ve 2) Hidayet al-Hikme*'dir.

Bu kadarı ile Ebherî'yi gözümüzün önüne getirdikten sonra, onun felsefî kişiliğini ve Osmanlı'ya olan etkisini ele almadan önce, Ebherî'nin kendisini içinde bulduğu düşünce iklimini ve düşünce yapısını ortaya koymaya çalışalım.

* Emekli Prof. Dr. (İslâm Felsefesi).

s. 1115-1130

Ebhari Esireddin

BIBLIOGRAPHY

WORKS BY ʿABDĪ SHĪRĀZĪ

Majnūn va Laylī, ed. Abū l-Fāḍl Hāshim Raḥīmūf [Rahimov], Moscow 1967; *Haft akhtar*, ed. Abū l-Fāḍl Raḥīmūf, Moscow 1974; *Rowḍat al-ṣifāt*, ed. Abū l-Fāḍl Raḥīmūf, Moscow 1974; *Dawḥat al-azhār*, ed. ʿA. Nīyāʾī Tabrīzī and Abū l-Fāḍl Raḥīmūf, Moscow 1974; *Āyīn-i Iskandarī*, ed. Abū l-Fāḍl Raḥīmūf, Moscow 1977; *Jannat al-athmār. Zīnat al-awrāq. Ṣaḥīfat al-ikhlāṣ*, ed. Abū l-Fāḍl Raḥīmūf, Moscow 1979; *Jawhar-i fard*, ed. Abū l-Fāḍl Raḥīmūf, Moscow 1979; *Maẓhar al-asrār*, ed. Abū l-Fāḍl Raḥīmūf, Moscow 1986; *Takmilat al-akhbār*, ed. ʿAbd al-Ḥusayn Nawāʾī, Tehran 1990.

OTHER SOURCES

Muḥammad Dabīrsīyāqī and Bert G. Fragner, ʿAbdī Šīrāzī, *EI2*; Aḥmad Gulchīn-i Maʿānī, Nowīdī Shīrāzī, *Vaḥīd*, 3/4 (1976), 340–6; Paul Losensky, The palace of praise and the melons of time. Descriptive patterns in ʿAbdī Bayk Šīrāzī's *Garden of Eden. Eurasian Studies* 2/1 (2003), 1–29; A. H. Morton, The Ardabīl shrine in the reign of Shāh Ṭahmāsp I, *Iran* 12 (1974), 31–64 and 13 (1975), 39–58; Charles Rieu, *Supplement to the catalogue of the Persian manuscripts in the British Museum* (London 1895), 195–7; Sām Mīrzā Ṣafawī, *Tadhkira-yi Tuḥfa-yi Sāmī*, ed. Rukn al-Dīn Humāyūnfarrukh (Tehran 1968), 95–6; *Shāh Ṭahmāsp Ṣafawī. Majmūʿa-yi asnād wa makātabāt-i tārīkhī, hamrāh bā yāddāshthā-yi tafṣīlī*, ed. ʿAbd al-Ḥusayn Nawāʾī, Tehran 1989.

PAUL LOSENSKY

Abhā

The city of **Abhā** is situated in Wādī Abhā, in the highland region of ʿAsīr. It is the capital of the Saudi Arabian province of ʿAsīr. In 2004 it had an estimated population of 200,000.

Abhā did not rise to prominence before the fourth decade of the nineteenth century, when it became the seat of government for the local tribal dynasty of Āl ʿĀʾiḍ al-Mughaydī. In 1870–1 Abhā was conquered by the Ottomans and served as a regional base for their government in northern Yemen until their withdrawal in 1918. After a short return to independence under the Āl ʿĀʾiḍs, Abhā was incorporated into the Suʿūdī-Wahhābī state over the course of 1920 to 1923 and has remained under Suʿūdī rule ever since.

BIBLIOGRAPHY

Hāshim al-Niʿmī, *Taʾrīkh ʿAsīr fī l-māḍī wa-l-ḥāḍir*, Riyadh 1999²; ʿAbdallāh b. Musfir, *al-Sirāj al-munīr fī sīrat umarāʾ ʿAsīr*, Beirut 1978; Johannes Reissner, Die Idrīsīden in ʿAsīr. Ein historischer Überblick, *WI* 21 (1981), 164–93; Madawi al-Rasheed, *A history of Saudi Arabia*, Cambridge 2002.

ESTHER PESKES

al-Abharī, Athīr al-Dīn

al-Abharī, Athīr al-Dīn al-Mufaḍḍal b. ʿUmar b. al-Mufaḍḍal (d. between 660/1263 and 663/1265) was a philosopher and an astronomer, most probably from Abhar, a small town between Qazwīn and Zanjān. He is known to have been a student of Kamāl al-Dīn b. Yūnus (d. 639/1242) and Fakhr al-Dīn al-Rāzī (d. 606/1210). The scanty information on his career places him mainly in Mosul, but he also spent time in Anatolia, Hama (Ḥamāt), and Damascus. Among his students were al-Kātibī al-Qazwīnī (d. 657/1276?), Abū Zakariyyāʾ al-Qazwīnī (d. 682/1283), and Ibn Khallikān (d. 681/1282). (On al-Abharī's biography see, e.g., Hasse, 145–63; for additional references see Mudarris Raḍawī, 183; Şeşen, 270; and Muwaḥḥid, 6:586–90). According to most accounts, he died in Mosul between 660/1263 and 663/1265.

19 MAYIS 2009

THE ENCYCLOPAEDIA OF ISLAM THREE, 2008/2, LEIDEN 2008.

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. VI/5, 1948 Ankara

Dergi / Kitap Kütüphanede Mevcuttur

15 MAYIS 1993

PORPHYRİOS VE EBHERÎ'NİN İSAGOCİ'LERİ

HAMDİ RAGIP ATADEMİR

Mantık ve İlimler Felsefesi Doçenti

İslâmda, islâm dininin aksiyon safhasından kendi kendini aklî bir tarzda açıklamak üzere spekülasyon safhasına geçmesi zarureti altında büyük bir fikirî faaliyetin başladığı görülüyor; islâmdan daha önce yunancadan süryaniceye bazı çevirmeler yabılmış olmakla beraber Emevîler devrinde girişilip Abbasîler devrinde geniş ve sistemli bir faaliyet halini alan büyük ve uzun tercüme devri bu fikrî faaliyeti tahrik ve tesri etmekle kalmıyor, aynızamanda o gün için gerekli her çeşit fikrî malzemeleri de sağlıyor ve onu besliyor. Türlü milletlerin ve medeniyetlerin, bilhassa greklerin felsefe, ilim ve sanat eserlerinin ister doğrudan doğruya, ister süryanî ve pehlevî dillerinden arapçaya çevrilmesiyle matematik, tıp ve tabiî ilimler, astromoni, coğrafya ve ilh... gibi grek ilmi sayılan yeni birtakım bilgiler ve disiplinler de islâma giriyor. Bu giren ilimler (ulûm-ı dâhile) veya "exotique„ ilimler arasında feylesofların "mütekaddimin„ inden olan *Aristo* (Aristûtalis) in daha sonra *Organon*[1] adı altında toplanan mantıkî eserlerinden *Kategoryalar, Önerme,* ve *Analitikler*'i; *Porphyrios* (Ferfuriyus) un *İsagoji* (Eisagoge eis tas Atistotelous Kategorias - *Aristo*'nun *kategoryalar*'ına giriş)[2] adlı eseri bulunmakla *mantık* adı altında bütün felsefî ve ilmî spekülasyonun âleti, düşünceyi yanlıştan korumanın tekniği olan bir disiplin de böylece girmiş bulunuyor. İlk arap feylesofu *El-Kindî* gibi düşünürler daha o zaman bu disipline lâyık olduğu yeri ve değeri vermekle beraber tercüme devrinin hemen bitmesiyle başlıyan; kendi geleneklerinin devamı olsa da *Aristo* ve *Porphyrios*'unkileri de aratmıyan büyük çapta eserlerle arap kültürüne sindiriliyor. Bu alanda çoğu arap olmıyan düşünürlere, bilhassa yunan düşüncesini islâm düşüncesine sindiren *Farâbî, İbn Sîna*'dan itibaren türk - islâm düşünürlere borçlu bulunduğumuz pek çok telif mantık eserlerine sahib oluyoruz.

Eski Grek feylosoflarından, bilhassa eflâtunculuktan, stoacılıktan yer yer bir şeyler katılmakla ve karıştırılmakla beraber, türlü devirlerde türlü düşünürlerin ilim anlayışlarında ve ilim tasniflerinde, *Aristo*'nun-kinden ayrı bir orijinaliteleri olmamasına rağmen, mantığın daima ve

[1] Dilimize tarafımızdan çevrilmekte olan bu mantık eserlerinden *Kategoryalar* ve *Önerme*, Milli Eğitim Bakanlığı Yunan Klâsikleri serisinde çıkmıştır. *Analitikler* hazırlanmaktadır.

[2] Tarafımızdan dilimize çevrilmiş ve bir ön sözle yayımlanmıştır. (Atademir Yayımevi, Konya, 1948).

Ebhari Esirüddin
– Hilli İbnü'l-Mutahhar 2085
– Kutbeddin el-Halebi 2085
– Muhammed b. Mübarek Şah 2085
– Cürcani Seyyid Şerif 2085
– Kadi Meybudi 2087
– Hocazade Muslihuddin Efendi 2087
– Lari Muslihuddin 2088
– Akkirmani 2088
– Gelenbevi 2088
– Siyalkuti 2089

هداية الحكمة

لأثير الدين الفضل بن عمر الأبهري المتوفى نحو سنة ٦٣٠هـ (سبق في إيساغوجي) .

متن مرتب على ثلاثة أقسام في المنطق والطبيعي والإلهي أوله : الحمد لله حق حمده الخ خ الأزهرية (٢٣) مجاميع ٥٩٦ وباريس ٢٣٣٠ وبطرسبورغ ٣٣٠ والفاتيكان ثالث ١٢٠١ (بروكلمان ٥ :٩٦) طبع حجر بالأستانة (بدون تاريخ) ضمن مجموعة من ١٣–٣١ . وطبع بلكنو بالهند سنة ١٢٦٨هـ وسنة١٢٨٨هـ وسنة ١٢٩١هـ وسنة ١٣٠٧هـ وسنة ١٣٠٨هـ (معجم المطبوعات العربية بالهند : ٢٠) .

***

حسن بن أحمد أمين الدولة . . .

١ ـ **شرح هداية الحكمة** (كشف الظنون : ٢٠٣٠) .

٢ ـ **الدهاية في توضيح مسالك الهداية للأبهري** خ دار الكتب الوطنية تونس ٤٨٩٢ .

أبو منصور حسن بن يوسف بن المطهر الحلي المتوفى سنة ٧٢٦هـ (ذريعة ١٤ :١٧٤) .

ـ **شرح هداية الحكمة** .

عبد الكريم بن عبد النور بن منير بن عبد الكريم الحلبي المتوفى سنة ٧٣٥هـ (سبق في الجامع الصحيح للبخاري وغيره) .

ـ **شرح هداية الحكمة (القسم الأول)**

أوله : الحمد لله مشرق الأنجم الزاهرة الخ .

غياث الدين محمد بحر الآبادي . .

ـ **شرح هداية الحكمة**

خ سنة ٧٧٥هـ خ رامبور ٢ـ٧٩٢ وعليكره ٧٨ (بروكلمان ٥ :١٠١) .

محمد مبارك شاه البخاري الجنكي الشهير بميرك .

ـ **شرح الهداية**

(كشف الظنون : ٢٠٢٩) خ جاريت ٨٣٠ والمكتب الهندي ٤٩٣ وبتنه ١ـ٢١٢ والقادرية ببغداد ٨١٤ والجامعة الأمريكية ٣٨ .

عليه عدة حواش :

علي بن محمد الجرجاني المتوفى سنة ٨١٦هـ (سبق) .

● **حاشية على شرح ميرك**

(في الكشف : ٢٠٢٩ على شرح قاضي مير ولكنه متأخر عن زمن الجرجاني فيحقق) خ الأزهرية (٤٠٦) الأمبابي ٤٨٧٧٥ ومركز الملك فيصل ١٠١٠ وكوبريلي ٢٧٠ .

محمد بن السيد علي بن محمد الجرجاني المتوفى

عبدالله محمد الحبشي, جامع الشروح والحواشي , (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروحة في التراث الأسلامي و بيان شروحه), الجزء الثالث, 1425/2004 أبو ظبي , ص. 2085-93. İSAM 130566.

على رضا قره بلوط, معجم المخطوطات الموجودة في مكتبات استانبول و آناطولي, الجزء الثالث, ص 1594-95 İSAM 141629 [y.y., t.y.]

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN
25 TEM 2006

Ebheri Esirüddin

5429 – مفضّل بن عمر بن المفضل أثير الدين الأبهري الموصلي السمرقندي الحكيم الفيلسوف المتكلّم المنطقي الفلكي الرياضي المتوفى 1264/663

(أنظر : كشف الظنون 97 ، 206 ، 137 ، 953 ، 1493 ، 1616 ، 1750 ، 2028 ؛ معجم المؤلفين 315/12 ؛ الزركلي الأعلام 279/7)

من تصانيفه :

1 – إيساغوجي = الرسالة الأبهرية – في المنطق

فاتح رقم 3229-3234 ؛ لاله لي رقم 4/2599 ؛ رقم 3/2602 ؛ رقم 3/2606 ؛ 5/2607 ؛ 5/2608 ؛ 3/2612 ؛ آياصوفيا رقم 2534-2535 ؛ رقم 2/2524 ؛ نورعثمانيه رقم 2765 ؛ عاطف أفندي رقم 1602 ؛ دار المثنوي رقم 320 مكرر ؛ سليمانيه رقم 4/796 ؛ حميديه رقم 2/776 ؛ حفيد أفندي رقم 1/164 ؛ جورليلي علي باشا رقم 330 ؛ وفي مكاتيب إستانبول نسخ كثيرة ؛ طبع في القاهرة 1268 ، 1273 ، 1276 ، 1302 وفي إستانبول 1268 ، 1269 ، 1293 وفي دلهي 1268 ؛

2 – إصلاح كتاب الإستقصاآت لأقليدس – في الهندسة

متحف الآثار رقم 596 ورقة 139 ؛ حسين جلبي رقم 744 (749؛ ورقة 98 كتب في القرن 8 هـ

3 – بيان الأسرار – في المنطق والفلسفة

كوبريلي رقم 4/1618 ورقة 43 ، 627 هـ

4 – تلخيص الحقائق – في المنطق والإلهيات

كوبريلي رقم 1618 ورقة 44-76 ، 627 هـ

5 – تنـزيل الأفكار في تعديل الأسرار – في المنطق

راغب باشا 1/826 ورقة 94 ؛ لاله لي رقم 2562 ورقة 74 ، 686 هـ ؛ نورعثمانيه 2662 ورقة 153 ، 657 هـ؛ رئيس الكتاب 569 ورقة 122 ؛ دياربكر رقم 1/2021آ ورقة 74 ، 742 هـ

6 – تهذيب النكت لأبي إسحاق الشيرازي – في المنطق

عاطف أفندي رقم 1604 ورقة 98 ، 684 هـ شهيد علي رقم 3/2304 ورقة 98-147 ، 688 هـ؛

27 EKİM 1995

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

حدائق الآداب للأبهري
تحقيق محمد السديس

محمد بن عبدالله العزام
ص.ب ٢٥٦٤٦ الرياض ١١٤٧٦

الأبهري، أبو محمد عبيدالله بن محمد / حدائق الآداب تحقيق محمد ابن سليمان السديس .- ط٢ .- الرياض : المحقق، ١٤١٦هـ .

لايزال الأخ الكريم الدكتور محمّد بن سليمان السُّدَيْس يَمُدُّ يد الرعاية إلى بعض ذخائر التراث تحقيقًا ودراسة. وآخر ما رأيت له الطبعة الثانية من (حدائق الآداب) لأبي محمّد عُبيدالله بن محمّد [بن علي] بن شاهمردان الأبهري، وقد صدرت في الرياض هذا العام ١٤١٦هـ، ولم أكن قد اطلعت على الطبعة الأولى ويظهر أنّها لم تكن تشتمل على الكتاب بتمامه كهذه الطبعة الثانية.

وقد ضبط المحقّق الفاضل وفّقه الله شاهَمَرْدان بفتح الهاء. والذي في الأعلام ٤/ ١٩٧ (شاهْ مردان) بإسكانها، وفي المعجم الفارسي الكبير للدكتور إبراهيم الدسوقي شتا ٢/ ١٦٨٧ شاهمَرْدان بالكسر، وقال في تفسيرها (شاه مردان: لقب الإمام عليّ كرّم الله وجهه، حرفيا مَلك الفَتيان). فالظاهر أن الفتح مرجوح.

علىَ أن أكثر ما لفت نظري هو حيرة المحقق في تعيين زمان المؤلف، ثم ترجيح أنّه من أهل القرن السابع لأن (أبا محمّد عبدالله بن شُعَيب) اقترح عليه تأليف الكتاب. قال المحقّق (وعبدالله هذا كاتب فقيه من أهل القرن السابع، كان وزيرًا للسلطان يوسف بن يعقوب المَريني المتوفّى سنة ٧٠٦ أحد ملوك الدولة المرينية في المغرب، وقد تُوفي ابن شُعيب سنة ٧٠٩، ولهذا رجّحنا أن يكون تاريخ النسخ المذكور خطأً [يعني المكتوب على نسخة الأصل وهو سنة ٥٨٨] لأن المؤلف معاصر لابن شُعيب الذي عاش في القرن السابع. وما في الوُسع على أي حال إلا قبول هذا التاريخ غير المحدّد لعصر الرجل ريثما نهتدي إلى ما يقطع بما هو أدقّ منه)،

وإنما نقلت هذا الكلام ليتضح عدم إصرار المحقّق الكريم على رأيه وإنما هو فرض مطروح إلى أن يثبت ما هو أصحّ منه.

وفي الأعلام ٤/ ١٩٧ جعل وفاته نحو سنة ٦٠٠ وأحال على كشف الظنون ٦٣٢ وهدية العارفين ١/ ٦٥٠ وفهرس المخطوطات المصوّرة ١/ ٢٨٣، ووقع مثل ذلك في فهارس خزانة الأدب للأستاذ عبدالسلام هارون ١٣/ ٤٢، وفي مصادر أخرى أشار إليها المحقّق الكريم. ومن الواضح أنّه تاريخ تقديري بناء على تاريخ النسخة المشار إليها ثم تناقلوه كأنه حقيقة مقرّرة.

أقول مستعينًا بالله: إن تحديد عصره بآخر القرن السابع - ولعله إذا صحّ ما ذُكر يكون من مخضرمي السابع والثامن - لا يتعارض مع تاريخ نسخة الأصل فحسب، وإنما يتعارض مع ترجمته الموجزة في معجم الأدباء لياقوت الحَمْوي المتوفّى سنة ٦٢٦. فلاشك بأنه كان مُعاصرًا لياقوت على الأقل. والذي يتبادر إلى الذهن أنّه عاش قبل عصر ياقوت، ولو كان عصريّه لما جهل حاله إلى ذلك الحد، وبخاصة أن ياقوتًا كان

Türkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi

A1 705
KÜTÜPHANE

مجله
دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی

شماره‌های سوم و چهارم سال هفدهم

S. 457-494

فروردین - تیر (شمارهٔ مسلسل ۷۲-۷۳) ۱۳۴۹

EBHERI,
Esiruddin

26

دو رساله در منطق

اثیرالدین مفضل بن عمر بن مفضل ابهری فیلسوف منطقی ریاضی‌دان درگذشتهٔ ۶۶۳ را سه رسالهٔ کوتاه در منطق‌است: یکی بنام رسالة فی‌المنطق که چون در آغاز آن پس از دیباچه عنوان ایساغوجی دیده‌اند آن را بدین‌نام خوانده‌اند. وآن بچاپ رسیده وچندین شرح هم دارد. دومی منطق‌الهدایة‌اواست که اینک می‌بینیم وآن‌را ازروی‌نسخهٔ شمارهٔ ۱۶۶ منطق آستان قدس دراینجاآورده‌ام. سومی رسالة فی‌علم‌المنطق بفارسی‌روان و شیرین که با آغاز و انجام او در مجموعه‌ای در دانشگاه تهران (ش ۵۹۶۸) هست (فهرست فیلمها ص۷۲۹) آنراهم از روی همین‌نسخه دراینجاآورده‌ام ونسخهٔ دیگری ازاین‌دو دردسترس نداشته‌ام وتاکنون نیز بجز این‌دو نسخهٔ دیگری نشناخته‌ام.

ابهری دراین دورساله مانند امام‌رازی وساوی و خنجی وارموی وکاتبی روش متأخران پیش‌گرفته و منطق ارسطاطالیس را مانند ابن‌سینا در ارجوزهٔ خود دردستگاه دیگری‌گذارده است. نگارنده در دیباچه تبصرهٔ ابن سهلان ساوی در این باره بحث کرده‌ام.

چون منطق‌الهدایة کمتر در دسترس‌است و گمان هم نمی‌کنم بچاپ رسیده باشد و این رسالهٔ فارسی‌نیزگویا تنهانسخه‌ایست که تاکنون شناخته‌ایم، شایسته دیدم که آندورا دردسترس دوستاران منطق بگذارم.

محمد تقی دانش‌پژوه

DOKÜMANTASYON MERKEZİ

2438, Qilič ʿA. 654, Tūnis, Zait. Bull. Corr. Afr. 1884, 38/9, Kairo² III, 253, Sbath 385, Mōṣul 31, 120, gedr. noch K. 1306, 1311, Auszüge *Ǧawāhir* v. Ṣāliḥ b. aṣ-Ṣiddīq an-Namāzī (II, 405), Brill—H.¹ 50, 284,2. — 3. *Nafāʾis al-ʿanāṣir ilḫ.* noch Welīeddīn 2648.

Zu S. 464

4. *ad-Durr al-munaẓẓam fi's-sirr al-aʿẓam* oder *Miftāḥ al-ǧafr al-ǧāmiʿ wamiṣbāḥ an-nūr al-lāmiʿ* noch Berl. Qu. 1065, Landb.—Br. 472, Paris 2663/9, 6488, 6598, Cambr. Suppl. 481, Pet. AMK 929, Faiẓ. 189, Selīm Āġā 487, 1139,2; Auszüge Br. Mus. Suppl. 828; von dem Commentator A. b. ʿAbdalkarīm b. al-Ḫallāl al-Ḥimṣī ein Stück über das Weltende Paris 6598, f. 108b, fortgesetzt v. ʿAr. b. M. al-Bisṭāmī, s. II, 232,22. — 5. u. 6. = 4. — 7. *Maṭālib as-suʾūl fī manāqib ar-rasūl*, voll. 650/1252 in Ḥalab, Leid. 913, Kairo² V, 349, Mešh. IV, 88,270/1, gedr. Ṭeherān 1287/1870, Lucknow 1302. — 8. *Ināṣ al-ḥikam min anfās a. 'l-Ḥakam* Landb.—Br. 473.

22a. Dem aiyūbidischen Sulṭān von Aleppo a. 'l-Muẓaffar Yū. Ṣalāḥaddīn (634—58/1236—60) widmete ein Anonymus:

Fikar al-ḥukamāʾ wanawādir al-qudamāʾ wal-ʿulamāʾ, Sprüche von 29 griech. u. einem pers. Philosophen, auch *Ḥikam al-ḥukamāʾ wal-qudamāʾ* genannt, Paris 5964.

23. Aṯīraddīn al-Mufaḍḍal b. ʿO. *al-Abharī* [1]) lebte als Philosoph, Mathematiker und Astronom am Hofe zu Mōṣul und zeitweise in Kleinasien und starb am 19. Rabīʿ II, 663/9. 2. 1265.

B. Ḫall. transl. III, 468ff, al-Qazwīnī W. II, 310, Suter Math. 141, 145, 219. 1. *Hidāyat al-ḥikma*: a. *fi'l-Manṭiq*, b. *fi'ṭ-Ṭabīʿīyāt*, c. *fi'l-Ilāhīyāt* noch Leipz. 291, Uppṣ. II, 186, Vat. V. 1201, Pet. AMK 945, Buch. 1122/3, Kairo² I, 259, Rāmpūr I, 405,166, gedr. noch Lucknow 1845, mit Randnoten v. Šams al-ʿUlamāʾ Saʿādat Ḥu. (st. 1914), eb. — Commentare: 1. zu b. u. c. *Taḥrīr al-qawāʿid* v. M. b. Šarīf al-Ḥusainī al-Ǧankī um 825/1422, noch Pet. AM Buch. 1127, Kairo² I, 253, dazu Gl. α. v. ʿO. b. ʿAbdalʿazīz al-ʿĀlim Br. Mus. Or. 5568 (DL 7). — β. v. M. Bāqir b. Ġulām Muṣḥafī b. M. Muṣṭafā Ġalīsī Rāmpūr II, 786. — γ. v. Ġiyāṯaddīn M. Baḥrābāḏī (Hds. v. J. 775/1373) eb. 795. — 3. v. Mīrak Šamsaddīn M. b. Mubārakšāh

---

1) Zur Form des Namens s. Yāqūt, GW I, 104.

GAL. S. I, s. 839-844, 1937 (LEIDEN)

DOKÜMANTASYON MERKEZİ

al-Ḥimṣī, Berl. 4219, Gotha 1259, Paris 266 u.d.T. *al-Ǧawāb*, verf. 662/1264, Gotha 9, $1258_{,2}$, Paris 6598, f. 108 v. — 7. 8. s. Suppl. (7. l. *manāqib āl ar-rasūl*).

23. Aṯīraddīn Mufaḍḍal b. ʿO. al-Abharī starb 663/1264, s. Suppl.

Barhebraeus, Hist. Dyn. 485 (gibt 1262 als Todesdatum).

1. *Hidāyat al-ḥikma*: a. *fi 'l-manṭiq* b. *fi 't-ṭabīʿīyāt*, c. *fi 'l-ilāhīyāt* Gotha 1217, Paris $2330_{,5}$, Pet. 230, AM 18, Bodl. I, $455_{,2}$, 516, $981_{,2}$, Esc. $^{2}631$, $636_{,4}$, 704, Kairo ^{1}VI, 106, Qawala II, 388. — Cmtre: 1. zu b. u. c. v. M. b. Šarīf al-Ḥusainī, um 825/1422, Berl. 5070, Alger 1390, Garr. 834/5, Patna II, $424_{,2596/1}$. — 2. v. aš-Šarīf al-Ḥu. aš-Šānawī Berl. 5071. — 3. v. Mīrak Šamsaddīn M. b. Mubārakšāh al-Buḫārī (II, 212) Ind. Off. 493, $584_{,2}$, $592_{,2}$, Garr. 830, Patna I, $212_{,1897}$, dazu Gl. v. M. Hāšim al-Ḥasanī aṭ-Ṭabīb, Patna II, $526_{,2826}$. — 4. v. Maulānāzāde A. b. Maḥmūd al-Herewī Gotha $1217_{,2}$, Leid. 1517/8, Br. Mus. 1353, Ind. Off. 494/5, Paris 2360/1, Esc. $^{2}635_{,1}$, Garr. 831/2, Yeni 768, Alex. Fals. 15, Qawala II, 387, Kairo ^{1}VI, 99, Patna I, $213_{,1900}$, Gl. v. Qāḍīzāde ar-Rūmī (II, 212) zu den beiden letzten Teilen Garr. 833, andre Gl. Esc. $^{2}635_{,3}$, Paris $2362_{,1}$. — (4a. s. Suppl. noch Makram 44). — 5. zu b. u. c. v. Mīr Ḥu. b. Muʿīnaddīn al-Maibudī (II, 210), verf. 880/1475, Berl. 5065, Paris 2363, Br. Mus. 1352, Pet. AM Bull. X, 77, Kasan 82, $99_{,5}$, Esc. $^{2}236_{,1}$, Alger 1389, Ambr. B, 77i, 82 (RSO IV, 103), Garr. 829, $2155_{,1}$, Yeni 769, Kairo ^{1}VI, 98, Patna I, $213_{,1898/9}$, II, $416_{,2886/1}$, $527_{,2834}$ (Drucke s. Suppl.) — Glossen: a. v. Faḫraddīn M. b. Ḥu. as-Sammākī al-Astarābādī (II, 414) um 1040/1630, Ind. Off. 492, Esc. $^{2}673$, Alex. Fals. 7, Patna I, $210_{,1873}$, II, $526_{,2829}$. — b. v. Naṣrallāh M. al-Ḫalḫālī al-Buḫārī Kairo ^{1}VI, 92. — c. v. M. Muṣliḥaddīn al-Lārī, gest. 971/1569 (II, 120), Berl. 5067/9, Gotha 1218, Paris 2364, Lee 42, Alger $1389_{,2}$ Garr. 2130/1, Qawala II, 383/4, mit Supergl. v. M. b. Ḥumaid al-Kaffawī, Qawala II, 382/3 und al-Kalanbawī Kairo ^{1}VI, 92, Qawala II, 383. — d.—l. s. Suppl. (f. *Ġāyat an-nihāya* v. M. b. Ḥ. al-ʿAlamī um 960/1553, Patna I, $210_{,1875}$; l. eb. $211_{,1876}$). — m. v. M. Iṣmatallāh Patna I, $210_{,1874}$. — 6. M. b. Ibr. aš-Šīrāzī Ṣadraddīn, gest. 1051/1640 (II, 413), Berl. 5072, Ind. Off. 496, Stewart 417, Alex. Fals. 15, Patna I, $214_{,1911/2}$. — Glossen s. Suppl. (β Patna I, $210_{,1867}$, γ eb.

GAL, c. I, s. 608–611, 1943 (LEIDEN)

Bundan başka *Şakaik-ı Numaniye* ve *Tac-üt-Tevarih*'ten naklen Hammer'in dediğine göre (Hammeı, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, III, 239), Fatih zamanında Ahmet Kutbeddin-i Acemî (Kirmanlı Nefis'in oğlu olan bu zat Ebu Said Timur'un adamıyken, onun Uzun Hasan tarafından katli üzerine, Fatih'in yanına gelmiştir) ve Hakim Mehmed Şükrullah-i Şirvanî, Hoca Ataullah-i Acemî, Yakup Hekim (Yahudi iken Müslüman olup, defterdarlık derecesine kadar erişmiş ve hatta vezir olmuştur; Fatih'in özel hekimliğini yapan bu adamın insanın rengini esmerleten behk-i şamil adlı bir hastalığı tedavi etmiş olmasından bahsedilir ki, bazı tıp tarihi yazarlarının bu hastalığın Addison hastalığı (?) olduğunu iddia ettikleri görülüyor), Hekim Lâri-i Acemî (Fatih'i son hastalığı sırasında tedavi eden hekim), Hekim Arap (Kudüslüdür, orada tıp tahsil ettikten sonra, Üsküp'e gelmiş, ilmini ve becerikliliğini Fatih işitince, İstanbul'a çağırmıştır) ve Altunî yahut Altıncı-zade (yukarıda adı geçti) adlarındaki hekimlerin bir tıp şûrası teşkil ettikleri ve Kutbeddin'in bu şûraya başkanlık ettiği anlaşılmaktadır.

Fatih zamanında fıkıh ve kelam ulemasının da tabii ve fiziki ilimlere de ilgi gösterdiklerini biliyoruz. Mesela, yukarıda adı geçen Hoca-zade'nin, Üsküdar'dan İstanbul'a geçerken kayıkta Ali Kuşçu ile gelgit üzerine tartışmasını biliyoruz. Muslihüddin Kastelânî, —ki Medaris-i Semaniye'den birinde müderristi— Sinan Paşa'nın evinde bir sohbet sırasında Molla Lütfi'nin (aşağı bkz.) «bir zamanlar vücudumdan ter yerine kan gelirdi» demesi üzerine, herkes gülmüş, fakat Kastelânî böyle bir hastalığın baştan aşağı okuduğu İbni Sina'nın *Kanun*'unda geçtiğini söylemiştir. Şu halde, bu gibi ulemaya o zamanlar Batıdaki *Doctores universales*, yani her şeyden dem vuran ulema gözüyle bakmak kabildir.

Fatih yüzyılının ünlü bilginlerinden Hoca-zade, filozof, matematikçi, astronom Esirüddin Mufaddal bin Ömer-ül-Ebherî'nin (ölm. 1265) eski fizik üzerine yazmış olduğu *Hidayet-ül-Hikme*'sine, Molla-zade Ahmed bin Muhammed-ül-Harzayanî'nin yazdığı şerhe (Lâleli kütüphanesi, 2537-2540) bir çıkma yazmıştır. Bu çıkmanın bir nüshası Viyana kütüphanesinde (1445) bulunmaktadır. Hoca-zade bu eserde eski fiziğin, tabii cisimlerdeki hareket, sükun ve meyil gibi özelliklerini açıkladıktan, nokta ve çizgi üzerine bazı bilgiler verdikten sonra, ışık ışınlarını ve gökkuşağını ve başka gök olaylarını anlatır (1). Hoca-zade'nin bu çıkması eksik kalmış, sonradan,

(1) Esirüddin'in *Hidayet-ül-Hikme*'sine pek az kitabın erişebileceği derecede çok şerh ve çıkma yazılmıştır. Bunlarda biri El-Meybedî Kadımir tarafından yazılan şerhtir ki, son zamanlara kadar medreselerde okutulurdu. Eser mantık, bilimler ve ilahi-

Osmanlı Türklerinde İlim, s. 53-54 1982 (İSTANBUL)

Ebheri Esirüddin

الأبهري، أثير الدين المفضل بن عمر

(... هـ/ ... م - 663 هـ/ 1265م)

أثير الدين المفضل بن عمر بن المفضل السمرقندي الأبهري، وهو من أشهر رجال العلم في الفكر الإسلامي. لا يعرف بالتحديد مكان ولادته، وتوجد روايات مختلفة فيما يتعلّق بنسبته ومكان ولادته، والرأي الغالب أنّه ولد في الموصل

[G.C Anawati, «Abhari» Elr., I, 216; A. Bingöl, «Ebheri, Esirüddin», DIA, V, 75].

بعض المصادر تكتب الأبهري خطأ على شكل «الأبْهَرِي» [محمد الفوزي، سيف الغلاب على مغني الطلاب، ص 10؛ سوتر، Die Mathematiker، ص 145-146]، وهناك اختلاف فيما إذا كانت نسبة الأبهري تتعلّق بمكان أو بقبيلة. ويرى بعض الإيرانيين بشكل خاص أن نسبته تتعلّق بمكان، ويذهب من ينسبه إلى «أبهر» إلى قياس نسبته بالزنجاني والأصفهاني اللذين ولدا في زنجان وأصفهان [لغت نامه دهودا، II، 957؛ صامد موحد، «أثير الدين أبهري»، دائرة المعارف بوزركي إسلامي، VI، 586]، وثمّة من ينسبه إلى قرية «أبر» بجوار بحيرة «أبر»، وهي تشبه في نطقها منطقة «أبهر» وتوجد في محافظة «شاي» الموجودة في «أفيون»، بل هناك من يذكر أنّه ولد في تلك القرية ويوجد قبره فيها إلى الآن.

[M.S. Aygen, Büyük Filozof, Esirüddin Ebheri, Afyon, 1985].

ومما يثير الانتباه أنّ الأبهري يستعمل لنفسه نسبة «السمرقندي»، وهو ما يعني أنّه من سمرقند، وعلى هذا تكون نسبته إلى قبيلة «أبهر» [محمد الفوزي، سيف الغلاب على مغني الطلاب].

لا نملك معلومات كثيرة بشأن تحصيله للعلم، ولكننا نعرف أنّه تلقى تعليمه الأول في الموصل، ثمّ انتقل بعد ذلك إلى خراسان وبغداد وأربيل وهي تمثّل مراكز علمية وثقافية كبيرة في عصره وهناك واصل تلقيه للعلم. ويذكر ابن خلكان (ت 681 هـ/ 1282 م) أنّ الأبهري قدم من الموصل إلى أربيل خلال عامي 625-626 هـ/ 1227-1228 م، وهناك تردّد على مجالس العالم المشهور كمال الدين بن يونس (ت 639 هـ/ 1242م)، كما أنّه درّس في مدرسة «البدرية» [ابن خلكان، وفيات الأعيان، ب، 313]. ومن جانب آخر كان الأبهري من بين الذين تتلمذوا على يد الفيلسوف والمتكلّم والفقيه وعالم التفسير فخر الدين الرازي (ت 606 هـ/ 1210 م)، ونستطيع أن نفهم ذلك من خلال ما قاله المؤرخ أبو الفرج بن العبري: «من أشهر الذين أخذوا العلم عن الإمام فخر الدين الرازي في زماننا (النصف الثاني من القرن الثالث عشر) في مجال الفلسفة والمنطق صاحب المؤلفات القيّمة زين الدين الكشي، وقطب الدين المصري من خراسان، وأفضل

موسوعة أعلام العلماء و الأدباء العرب المسلمين, مج 1, بيروت 1425/2004. ص. 187-202 . İSAM 141531

Ebheri Esiruddin

دائرة المعارف بزرگ اسلامی، جلد ششم، تهران، ۱۳۷۳.

گرم زیر فلک ماه و بالای زمهریر دانسته است (*جامع الحکمتین*، ۶۹، ۹۲). وی همچنین اثیر را «چرخ آتش» دانسته که زیر «جسم فلک» و بالای عناصر دیگر قرار دارد (همان، ۱۹۳، ۲۳۹). اما در جای دیگر بر این نکته که آتشِ کرهٔ اثیر گرم و روشن نیست، دلیلهایی اقامه کرده است (*زادالمسافرین*، ۸۳ـ۸۴).

در *رسائل اخوان الصفا* هوای مماس با بخش فروقمری که همواره متحرک و در غایت حرارت است، اثیر نامیده می‌شود (۶۵/۲) و چنین آمده است که ستارگان دنباله‌دار در کرهٔ اثیر حادث می‌شوند (۸۵/۲) و به همین دلیل شعله‌ورند و با فلک قمر می‌گردند. البته در این *رسائل*، جهان بر خلاف نظر ارسطو، پیوسته و متصل دانسته شده و بین افلاک فاصله‌ای نیست و هوا و اثیر کره‌ای واحدند (همان، ۲۶/۲ـ۲۸).

ابن سینا اجسام عالم را به دو گونهٔ اثیری و عنصری تقسیم کرده است، و می‌نویسد: جسم اثیری آن است که فقط یک صورت می‌پذیرد و ضد ندارد و حدوث آن بر سبیل ابداع است، نه تکوین از شیء دیگر؛ و همچنانکه عناصر چهارگانه، ارکان عالم عناصرند، افلاک و کواکب نیز ارکان عالم اثیرند («رسالة...»، ۴۶، ۴۸ـ ۴۹). فلکیات صورت خود را از دست نمی‌دهند (همو، *الاشارات...*، ۱۵۳/۲) و همواره به حرکت دورانی متحرک، و از طبایع چهارگانه خارجند و بر عنصریات تأثیر می‌گذارند، یعنی قوت و طبعشان مبدأ احوال عارض بر عالم عناصر است (همو، *النجاة*، ۱۴۴ـ ۱۴۵، ۱۵۰ـ۱۵۱، «رسالة»، ۵۷). یکی از سه گونه حرکتِ طبیعیِ اجسامِ بسیط نیز ویژهٔ اجسام اثیری است که همواره در موضع طبیعی خود حرکت می‌کنند (همان، ۴۹، ۵۷).

سهروردی نیز اجسام را به دو گونهٔ عنصری که متغیر و قابل کون و فسادند، و اثیری که صورتهای ثابت دارند، تقسیم کرده و عنصَریات را منفعل از اثیریات دانسته است (ص ۱۲ـ۱۳).

فخرالدین رازی نیز از اثیر به مثابهٔ کرهٔ آتش که نزدیک‌ترینِ اجسام به فلک، و خود محیط بر کرهٔ هواست، یاد کرده است (۸۱/۲، ۱۰۸). البته این آتش، بسیط است (علامهٔ حلی، ۱۶۷؛ قس: قطب الدین شیرازی، ۲۳/۴) و چون به حرکت فلک متحرک است، شهابها و ستارگان دنباله‌دار که در این کره حادث می‌شوند، نیز متحرکند (کاتبی، ۵۶۱). اما بابا افضل کاشانی جرم آتش را پس از چرخ ماه نزدیک‌ترین جسم به طبقات سپهر، و زبر همهٔ عناصر، بسیط، بی رنگ و شفاف دانسته است (۱۶۰/۱ـ۱۶۱). یکی دیگر از ویژگیهای کرهٔ آتش، داشتن تنها یک طبقه به نام کرهٔ اثیر است (علامهٔ حلی، ۱۶۷ـ ۱۶۸). در بحث عناصر چهارگانه، برخی از متفکران دورهٔ اسلامی آتش را عنصر مستقلی ندانسته‌اند، چنانکه بیرونی بر آن است که کرهٔ هوا در اثر مجاورت با فلک، از حرکت آن حرارتی گرفته، استحاله یافته، و به آتش بدل گشته است (*الآثار...*، ۲۵۶، ۲۵۷). همین معنی اساس یکی از سؤالات او از ابن سینا بوده است (*الاسئلة...*، ۳۱؛ نیز نک: *لغت نامه*، ذیل ابوریحان).

مآخذ: ابن سینا، *الاشارات و التنبیهات*، تهران، ۱۴۰۳ق؛ همو، «رسالة فی الاجرام العلویة»، *تسع رسائل فی الحکمة و الطبیعیات*، قاهره، ۱۳۲۶ق/۱۹۰۸م؛ همو، *النجاة*، قاهره، ۱۳۵۷ق/۱۹۳۸م؛ باباافضل، محمد، *مصنفات*، به کوشش مجتبی مینوی و یحیی مهدوی، تهران، ۱۳۳۱ش؛ بدوی، عبدالرحمان، *ارسطو*، قاهره، ۱۹۵۳م؛ بیرونی، ابوریحان، *الآثار الباقیه*، به کوشش ادوارد زاخاو، لایپزیگ، ۱۹۲۳م؛ همو و ابن سینا، *الاسئلة و الاجوبة*، به کوشش حسین نصر و مهدی محقق، تهران، ۱۳۵۲ش؛ *رسائل اخوان الصفا*، به کوشش بطرس بستانی، بیروت، دارصادر؛ سهروردی، یحیی، «الواح عمادیه»، *سه رساله از شیخ اشراق*، به کوشش نجفقلی حبیبی، تهران، ۱۳۵۶ش/۱۳۹۷ق؛ علامهٔ حلی، حسن، *کشف المراد*، بیروت، ۱۳۹۹ق؛ فخرالدین رازی، *المباحث المشرقیة*، قم، ۱۴۱۱ق؛ قطب الدین شیرازی، محمود، *درة التاج*، به کوشش محمد مشکوة، تهران، ۱۳۱۷ـ۱۳۲۰ش؛ کاتبی قزوینی، علی، *حکمة العین*، شرح مبارکشاه بخاری، به کوشش جعفر زاهدی، مشهد، ۱۳۵۳ش؛ کرم، یوسف، *تاریخ الفلسفة الیونانیة*، بیروت، ۱۹۷۷م؛ *لغت نامهٔ دهخدا*؛ ناصرخسرو، *جامع الحکمتین*، به کوشش هانری کربن و محمد معین، تهران، ۱۳۳۲ش/۱۹۵۳م؛ همو، *زادالمسافرین*، به کوشش محمد بذل الرحمان، تهران، کتابفروشی محمودی؛ نصر، حسین، *نظر متفکران اسلامی دربارهٔ طبیعت*، تهران، ۱۳۵۹ش؛ نیز:

Aristotle, *De Caelo;* id, *Meteorologica;* Cicero, *Tusculan Disputations;* Plato, *Epinomis;* id, *Kratylos.*

سیدجعفر سجادی

اَثیرُالدّینِ اَبْهَری، مُفَضَّل بن عمر بن مُفَضَّل (د ح ۶۶۳ق/۱۲۶۵م)، فیلسوف، منطقی، منجم و ریاضی‌دان. از جزئیات زندگانی اثیرالدین همین اندازه معلوم است که از مردم ابهر ـ شهری میان زنجان و قزوین ـ بوده‌است. برخی از متأخران او را ابهری سمرقندی دانسته‌اند (بغدادی، ۴۹۶/۲؛ صفا، ۳(۱)/۲۴۷؛ *ایرانیکا*؛ زرکلی، ۲۷۹/۷)، اما علت این انتساب دانسته نیست. آیا پدرانش از اهل سمرقند بوده‌اند؟ خود او مدتی در سمرقند زیسته است؟ و یا مقصود از ابهر یکی از مضافات سمرقند است؟ به هرحال در منابع قدیم هیچ‌گونه خبری در این باره در دست نیست. از طرف دیگر در *ایرانیکا* آمده است که اثیرالدین در موصل متولد شده و همانجا به تحصیل پرداخته است. اگرچه می‌توان تحصیل اثیرالدین را در موصل به جهت شاگردی او نزد کمال‌الدین ابن یونس موصلی محتمل دانست، ولی اینکه در موصل زاده شده باشد، در هیچ‌یک از منابع قدیم به این مطلب اشاره نشده است؛ وانگهی اگر این دانشمند در موصل متولد شده و تحصیل کرده باشد، چرا به ابهری یا ابهری سمرقندی شهرت یافته است؟ افزون بر اینها تصریح خود اثیرالدین مبنی بر اینکه وی از دیار خویش برای استفاده از محضر شیخ کمال‌الدین ابن یونس راهی موصل شده است، احتمال ولادت او را در موصل یکسره نفی می‌کند (نک: ابن خلکان، ۳۱۳/۵).

اثیرالدین از شاگردان مشهور امام فخر رازی است (ابن‌عبری، ۲۵۴). تحصیل او نزد امام فخر باید در یکی از نواحی خوارزم، ماوراءالنهر (دربار سلاطین غور)، غزنه و هرات بوده باشد، زیرا مجالس درس وی در این نواحی ـ مخصوصاً در هرات ـ تشکیل می‌شد (*تاریخ...*، ۸۱/۲ـ۸۲) و به این ترتیب اثیرالدین باید به خراسان نیز سفر کرده باشد.

از استادان دیگر وی، کمال‌الدین ابوالفتح موسی بن یونس موصلی (۵۵۱ ـ ۶۳۹ق) است و اثیرالدین نزد او ریاضیات و نجوم آموخته است. ابن خلکان می‌نویسد: من خود شاهد بودم که اثیرالدین، در محضر

[illegible]

EBHERİ:

Stalno se ponavlja greška oko Isagodžiya. Ta greška se pojavila u "Isl. enciklopediji" pod nasl. AHDARİ.

— Ebherî
— Ahderî
— İsagucî

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

18 KASIM 1994

ORIJENTALNI INSTITUT U SARAJEVU
PRILOZI ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU
SV. 38/1988.

AMIR LJUBOVIĆ

DA LI JE AL-ABHARIJEVO DJELO »ISAGUGI« ADAPTACIJA PORFIRIJEVE »EISAGOGE«?

SARAJEVO 1989.

AMIR LJUBOVIĆ
(Sarajevo)

DA LI JE AL-ABHARIJEVO DJELO »ISĀĞŪGI« ADAPTACIJA PORFIRIJEVOG »EISAGOGĒ«?

Među djela koja imaju posebno mjesto u istoriji arapske logike, naročito njenog poznijeg perioda (nakon *Ibn Sīnā-a — Avicenne*, 980—1073), svakako spada i spis *Aṯīr ad-dīna al-Abharīja* (umro 1265) pod naslovom *Īsāğūğī* (ili *Kitāb al-Īsāğūğī* i *Risāla al-Aṯīriyya fī al-manṭiq*). Riječ je o vrlo kratkom traktatu iz logike (6—8 stranica, zavisno od formata rukopisa ili izdanja) koji je bio izuzetno popularan sve do početka ovog stoljeća na čitavom Orijentu. Rukopisni primjerci ovog djela mogu se naći u gotovo svakoj zbirci orijentalnih rukopisa, često i u više primjeraka. Teško je dati tačan podatak koliko je komentara, superkomentara i glosa napisano uz ovo djelo (sve zbirke orijentalnih rukopisa u svijetu nisu katalogizirane), ali je sasvim izvjesno da taj broj premašuje dvije stotine. To je, najvjerovatnije, najčešće komentarisano djelo iz logike na arapskom jeziku, a služilo je dugo vremena, bilo ono samo ili neki od uspješnijih komentara, kao udžbenik na različitim nivoima obrazovanja.

Međutim, vezano za ovo djelo, ili tačnije, vezano za njegovu karakterizaciju (što je imalo direktne posljedice i u pogledu vrednovanja) gotovo od zasnivanja modernih arabističkih istraživanja, od sredine XIX vijeka, utemeljila se, da tako kažemo, jedna pogreška koja se kasnije nekritički prenosila, a i danas se prenosi. Naime, kada se o njemu govori najčešće se kaže da je to *adaptacija* ili *komentar* čuvenog Porfirijevog spisa *Eisagogé* (*Uvoda u Aristotelove kategorije*) što, kao što ćemo vidjeti, nije ispravno.

Utemeljenju ove greške uveliko je doprinijela neprecizna, a zatim netačna karakterizacija ovog traktata u nekoliko kapitalnih djela bez kojih je bio gotovo nezamisliv istraživački rad na polju arapske književnosti, filozofije, nauke i kulture uopšte. Ovdje, prije svega, mislimo na djelo *Kātiba Čelebija (Ḥāğğī Ḫalīfa) Kašf az-zunūn...* (posebno nakon što ga je 1835—1858. godine Gustav Flügel objavio u njegovoj arapsko-latinskoj varijanti[1]),

1. *Lexicon bibliographicum et encyklopaedicum a Mustafa ben Abdullah Katib Jelebi dicto et nomine Haji Khalfa celebrato compositum primum edidit* . . . G. Flügel. I-VII, Leipzig-Londres, 1835-1858.

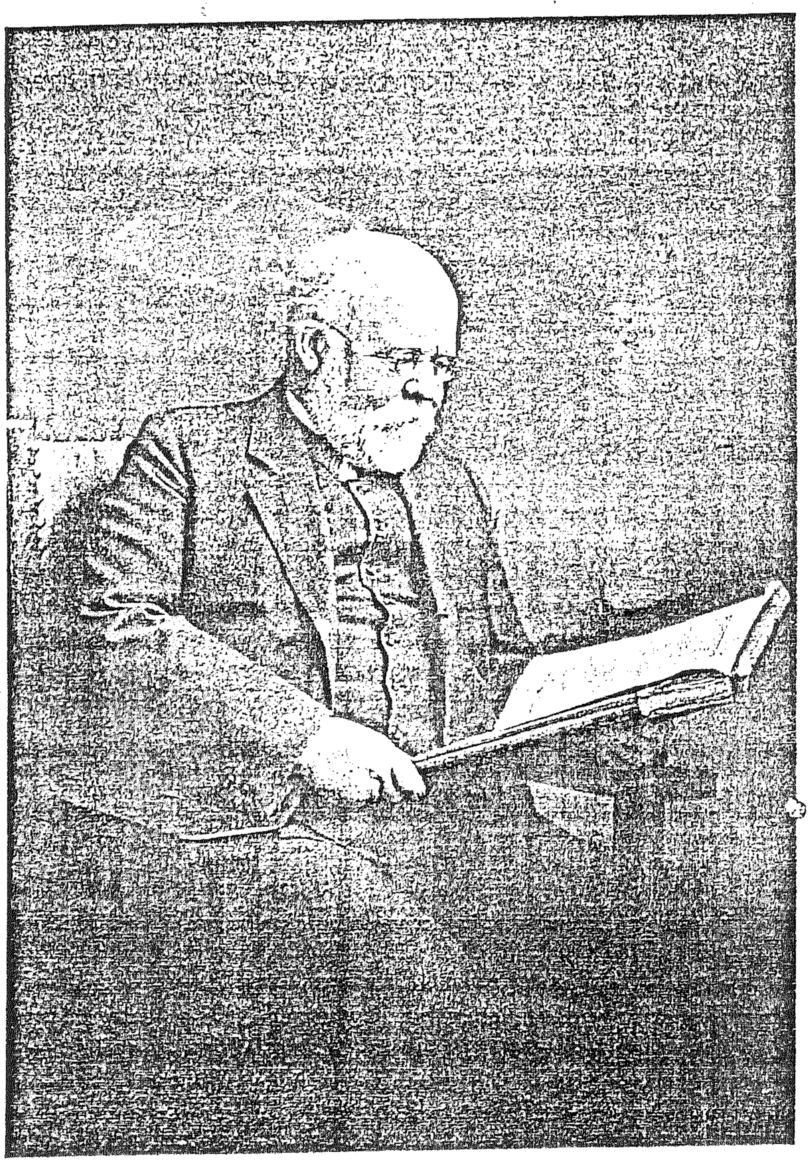

Duncan B. Macdonald

THE MACDONALD PRESENTATION VOLUME

A TRIBUTE TO DUNCAN BLACK MACDONALD, CONSISTING OF ARTICLES BY FORMER STUDENTS, PRESENTED TO HIM ON HIS SEVENTIETH BIRTHDAY, APRIL 9, 1933

1933
PRINCETON UNIVERSITY PRESS
PRINCETON, NEW JERSEY
LONDON: HUMPHREY MILFORD
OXFORD UNIVERSITY PRESS

050022

– İsaguci
– Ebhari, Esireddin

Makale "İsaguci" [illegible]

AL-ABHARĪ'S "ĪSĀGHŪJĪ FĪ 'L-MANṬIQ"

By Edwin E. Calverley

THE science of logic is of primary importance in Arabic studies. It is the introductory discipline for Muslim philosophy and theology. It provides the ideas, method, and vocabulary used in appraising the metaphysical sciences. One of its names in Arabic is *mi'yār al-'ulūm*, "the standard for measuring the sciences." Al-Ghazzālī recognized the practical necessity of logic for the defense and promotion of correct methods of thought and argument and prepared a number of books of his own on the subject, one of which he called *Mi'yār al-'ilm*.[1]

Although logic is one of the subjects utterly condemned by the early theologians of the strict traditionist school, it has survived that antagonism.[2] Indeed, the "Collections of Texts," *Majmū'āt al-mutūn*, published frequently at Cairo for the use of theological students,[3] include several texts on logic, and one of these is al-Abharī's *Īsāghūjī fī 'l-manṭiq*.

The title of al-Abharī's compendium is the same as that of Porphyry's "Introduction" to Aristotle's *Organon*, but, unlike Porphyry's work, al-Abharī's *Īsāghūjī* is not confined to a presentation of the Five Universals. It deals, although briefly, with all the nine divisions of logic.[4]

For western scholars the interest of the study of Arabian logic lies in the Muslim acceptance of the science from the Greeks and the adaptation of it to Muslim religious ideas.[5] For western stu-

[1] Muḥammad al-Ghazzālī, Maṭba'at Kurdistān al-'ilmīyah, *Mi'yār al-'ilm fī fann al-manṭiq*, Cairo, 1329.

[2] I. Goldziher, *Stellung der alten islamischen Orthodoxie zu den antiken Wissenschaften*. Berlin, 1916, pp. 24 *ff*.

[3] *ibid.*, p. 42.

[4] *Encyclopaedia of Islam*, art. "Isaghudji," Vol. II, p. 527; George Sarton, *Introduction to the History of Science* (Carnegie Institute of Washington, 1927), Vol. I, p. 335; *Liber Mafātīh al-Olūm*, edidit G. Van Vloten (Leiden, 1895), pp. 140 *ff*.

[5] *Encyclopaedia of Islam*, art. "Manṭiķ," Vol. III, pp. 258 *ff*.

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi

نظرية المتوازيات
في الهندسة الإسلامية

A. 5701

نصوص جمّعها وحقّقها
د. خليل جاويش
باحث بالمركز القومي للبحث
العلمي بباريس

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Demirbaş No: 24983
Tasnif No: 513 CAV.H

المؤسسة الوطنية للترجمة والتحقيق والدراسات
بيت الحكمة
تونس - 1988

Ebheri Esirüddin (237 vd.)
06 MAYIS 1994

الملاحظات

1) كيف اتفق .
2) آ ب ج .
3) منهما .

برهان المصادرة الخامسة
لأثير الدين الأبهري

مستخرج من
شرح أشكال التأسيس
لقاضي زاده الرومي

25.10.1999
1581
9 $
b.Dimişk9
72
IRCICA

تُراثُنا

التُراثُ المجهول

إطلالةٌ على عالمِ المخطُوطات

دكتور يوسف زيدان

بسم الله الرحمن الرحيم
فأما الزبد فيذهب جفاءً وأما ما ينفع الناس فيمكث في الأرض
صدق الله العظيم

دار الأمين
طبع * نشر * توزيع
٨ شارع أبو المعالى
(خلف المعهد البريطانى) العجوزة
تليفون / فاكس : ٣٤٧٣٦٩١
١ شارع سوهاج من شارع الزقازيق
(خلف قاعة سيد درويش) الهرم
تليفون / فاكس ٥٦٣٤٦٩٩
ص.ب:١٧٠٢ العتبة ١١٥١١

جميع حقوق الطبع والنشر محفوظة للناشر ولا يجوز إعادة طبع أو اقتباس جزء منه بدون إذن كتابى من الناشر .

الطبعة الثانية
١٤١٨هـ - ١٩٩٧م
رقم الإيداع ١١٦٨٩/ ١٩٩٧
ISBN
977-279-168-4

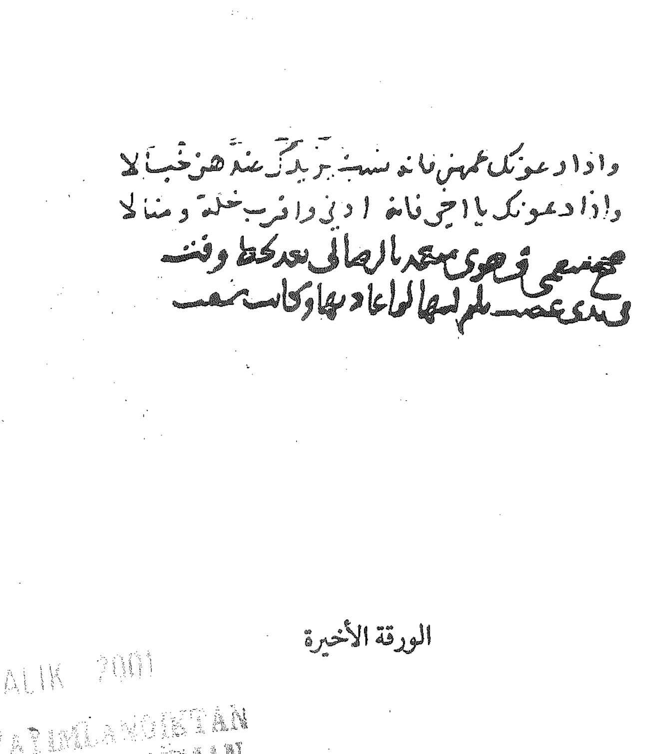

الورقة الأخيرة

10 ARALIK 2001
MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

الفصل العشرون (مخطوطة فلسفة ومنطق) :

عُنوانُ الحَقّ وبُرهانُ الصِّدْقِ

للأبهري

يعتقد الكثيرون أن العلوم الفلسفية اختفت من التاريخ الثقافى العربى بعد الغزالى (حُجَّة الإسلام ، أبى حامد المتوفى ٥٠٥ هجرية) نظراً للنقد الشديد الذى وجهه الغزالى للفلسفة والفلاسفة فى كتابه « تهافت الفلاسفة » .. وقد أدى ذلك كله - فى ظنهم - إلى اختفاء الفكر الفلسفى من المحيط الثقافى العربى القديم ، مما كان له أكبر الأثر فى دخول العرب عصور التخلف فى القرون التالية لوفاة الإمام الغزالى !.

لكن هذه القضية ، على اشتهار أمرها وترددها لدى الكثرة من الباحثين فى التراث العربى لا تعدو كونها وهمًا وتخييلاً ، فمن المؤكد أن الغزالى انتقد الفلسفة ، ومن بعده انتقد ابن الصلاح وابن تيمية المنطق ، لكن المؤكد أيضاً ، أن الفلسفة والمنطق ظلا يتخذان موقعهما المهم فى التاريخ الثقافى العربى رغم هذا النقد ، وتوالت جهود الفلاسفة والمناطقة بأقوى مما كانت قبل الغزالى ! أما دخول العرب إلى عصر التخلُّف الحضارى ، فكان لأسباب أخرى - سياسية واقتصادية - ليس هذا مجال الخوض فيها(١) ؛ فإن ما يهمنا الآن هو الوقوف عند شهادة تؤكد بقاء البحث المنطقى والفلسفى العربى بعد الغزالى بأكثر من قرن ونصف من الزمان ، وذلك من خلال مخطوطة « عنوان الحق » لأثير الدين الأَبْهرِى(٢).

* * *

(١) راجع ما كتبناه فى ذلك بجريدة الأهرام ، تحت عنوان : الأحكام الإطلاقية (يوم ٢٠/ ١١/ ١٩٩٢) وتحت عنوان : الفلسفة بعد الغزالى (يوم ٢٧/ ١١/ ١٩٩٢) ففيه تفاصيل هذه المسألة .
(٢) انظر - أيضاً - الفصل الأخير من هذا الكتاب ، حيث نعرض لمخطوطة ابن النفيس : الوريقات فى المنطق .

Schönen Grüßen,
Dag

Réminisciences 5

Occident et Proche-Orient : Contacts scientifiques au temps des Croisades

Actes
du colloque de Louvain-la-Neuve,
24 et 25 mars 1997

éditées par
Isabelle Draelants
Anne Tihon
Baudouin van den Abeele

Turnhout BREPOLS
2000

Mosul and Frederick II Hohenstaufen : Notes on Aṯ iraddīn al-Abharī and Sirāǧaddīn al-Urmawī

Dag Nikolaus Hasse

(Graduiertenkolleg « Ars und Scientia », Univ. Tübingen)

Frederick II Hohenstaufen is well known for having sent out the so-called « Sicilian questions » to different Arabic countries. Among the things the emperor wanted to know were :

> What is the proof for the survival of the soul <after the death the body> ?
>
> Where do Aristotle and Alexander <of Aphrodisias> disagree <on the soul>[1] ?

These and the other questions are extant in Arabic. They have survived together with the answers of the Arabic philosopher Ibn Sab'īn from Ceuta in Northwest Africa and have long been published and discussed. It is less well known that Frederick was also in contact with scholars from Mosul. The city on the west bank of the Tigris in Kurdistan would appear to be too far away to play a part in the encounter with the West. But in fact, 'Imād-ad-Dīn Zangī, who conquered Edessa in 1144, was the governor of Mosul, and troops from Mosul would take part time and again in the wars against

[1] M. AMARI, *Questions philosophiques adressées aux savants musulmans par l'empereur Frédéric II*, in *Journal Asiatique*, Ve sér., t. 1, 1853, p. 267-270 (Arabic and French), A.F. MEHREN, *Correspondance du philosophe Soufi Ibn Sab'īn Abd Oul-Haqq avec l'empereur Frédéric II de Hohenstaufen*, in *Journal Asiatique*, VIIe sér., t. 14, 1879, p. 406-408 (French), S. YALTKAYA, *Ibn Sabin. Correspondance philosophique avec l'empereur Frédéric II de Hohenstaufen*, Paris, 1943, p. 62, line 22 ; p. 81, line 20 to p. 82, line 3 (Arabic).